

Ortaçağ Avrupası'nda Hıristiyanlığın Siyasal Düşünce Karşısındaki Yeri ve Önemi: Patristik Felsefenin Siyasal Düşünce Üzerindeki Etkisi

Fikret ÇELİK^{1*}

¹Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ESKİŞEHİR.

*fikretcelik@anadolu.edu.tr

Öz-Ortaçağ, Avrupa düzleminde bakıldığında, dini bir öğreti olan Hıristiyanlığın düşünsel, siyasal ve kültürel olarak baskın olduğu bir zaman dilimini bize vermektedir. Erken Ortaçağ'da kültürel ve sosyal bir olgu olarak ortaya çıkan Hıristiyanlığın, doktrinel ve kurumsal olarak oluşumunda temel teşkil eden Patristik felsefe ve onun düşünsel yapılanmasını teşkil eden Kilise babaları, özellikle siyasal ve düşünsel olarak Avrupa'nın bundan sonraki yaklaşık bin yılının ana belirleyicisi olmuşlardır. Kilise babaları arasında da Augustinus'un (354-430) ortaya koymuş olduğu eserler ve görüşlerin, bu etkinin Hıristiyanlık içinde neredeyse Thomas Aquinas'a (1225-1274) sürdürülen teolojik ve siyasal bağlamda oluşan doktrinlerin temel belirleyicisi olduğu genel bir kabuldür. Bu çalışmada, öncelikle Hıristiyanlığın, sonra da Avrupa Ortaçağ düşüncesi ikliminin temel belirleyicisi olan Patristik felsefenin ne olduğu temsilcileriyle birlikte ortaya konulmakta, daha sonra da bu anlayışın Ortaçağ dünyasının siyasal ve düşünsel anlayışını etkilemesindeki temel parametreler tarihsel ve teorik olarak irdelenmektedir. Çalışmada son olarak da Patristik felsefenin en belirgin figürü olan Augustinus'un düşünsel ve siyasal olarak Hıristiyanlık üzerindeki teolojik ve doktrinel belirleyiciliği ele alınmakta ve çalışma bir "sonuç ve değerlendirme" ile nihayetlenmektedir. Çalışmada bir sosyal bilimler metodu olarak "derinlemesine içerik analizi" kullanılmakta, metin konuya dair "dolaylı" ve "birebir" alıntılama yöntemi ile okuyucuya sunulmaktadır. Çalışmanın sınırlılıkları, zamansal olarak Erken Ortaçağ dönemi, coğrafi olarak da Roma üzerinden Avrupa düzlemi olarak belirlenmiştir. Ayrıca Hıristiyanlık düşüncesi içinde Patristik felsefe dışındaki geleneklere metinde değinilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Erken Ortaçağ, Hıristiyanlık, Siyasal Düşünce, Patristik Felsefe, Augustinus.

The Place and Importance of Christianity in The Political Thought of the Medieval Europe: Influence of Patristic Philosophy on the Political Thought

Abstract-The Middle Ages shows a period of time when Christianity, which is a religious doctrine, was intellectually, politically, and culturally dominant. The Patristic philosophy, which constituted the basis for the doctrinal and institutional formation of Christianity that emerged as a cultural and social phenomenon in the Early Middle Ages, and the Church fathers, who were its intellectual structuring, became the main determinants of the next millennium in Europe, especially politically and intellectually. It is a general belief that the works and views put forward by Augustine (354-430), among the fathers of the Church, were the main determinants of the doctrines formed in the theological and political context in Christianity that continued almost until Thomas Aquinas (1225-1274). In this study, firstly Christianity and then patristic philosophy, which is the main determinant of the European medieval climate of thought, will be revealed together with its representatives, and then the main parameters of this understanding in affecting the political and intellectual understanding of the medieval world are examined historically and theoretically. Finally, the study discusses the theological and doctrinal determination of Augustine, who was the most prominent figure of Patristic philosophy, on Christianity and ends with a Chapter of "Conclusion and Evaluation". In the study, "in-depth content analysis" is used as a method of social sciences, and the text is presented to the reader with the method of "indirect" and "one-to-one" quoting. The limitations of the study were determined as the Early Medieval period temporally and the European plane geographically over Rome. In addition, traditions other than patristic philosophy within the Christian thought are not mentioned in the text.

Keywords: Early Middle Ages, Christianity, Political Thought, Patristic Philosophy, Augustinus.

Giriş

Günümüzde “Ortaçağ” olarak ele aldığımız zamansal düzleme yönelik olarak, özellikle belli noktalarda Avrupa’nın siyasal, sosyal ve kültürel dünyası üzerinden okunma eğilimi genel olarak hala sürdürülmektedir. Bu bakış açısının temel sebebinin modern dönemin ve günümüzün kültürel ve siyasal olarak belirleyici unsurunun Batı medeniyetinin olması olduğu açık bir durumdur. Konuyu bu bağlam üzerinden ele aldığımızda, Batı tarihi açısından Ortaçağ’ın siyasal ve düşünsel olarak okunduğunda nasıl bir zaman dilimini kapsadığının ve hangi temellere dayandığının öğrenilmesi günümüzde önemli bir sorun alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nokta üzerinden konuya yaklaşıldığı zaman da ilk olarak bu dönemin “Batı entelektüel tarihinin önemli evrelerinden biri” olarak kabul edildiği ve özellikle Erken Ortaçağ’ın “Roma’nın çözülüşünün ardından parçalanmış, iktisadi, toplumsal ve yapısal açılardan düşüşe geçen bir toplumun, yarışan ve sıklıkla çatışan Hıristiyan öğretisi ışığında antik puta tapar felsefenin insan karşısındaki tutumlarıyla hesaplaşma çabalarının öyküsü” olarak betimlendiği görülmüştür.¹ Çünkü Ortaçağ aynı zamanda da Avrupa’nın büyük bir bölümündeki düşünsel ve zihinsel bir anlayışın hâkim olması adına yaşanan mücadeleler noktasında ele alınan bir dönemi ifade etmektedir. Bu dönemin önemi ve akademik olarak konu ele alındığında da *Felsefe Sözlüğü*’ndeki anlamıyla Ortaçağ, “M.S. 400’lü yılların ortalarından başlayıp M.S. 1400’lü yılların ortalarına dek, yaklaşık bin yılı kapsayan bir dönem boyunca varlığını etkin bir biçimde sürdürdüğü düşünülen, ‘İlkçağ Felsefesi’nden özellikle belli noktalarda kesin çizgilerle son derece açık bir kopuşun yaşandığı felsefe tarihinin ikinci ana dönemi” olarak kabul edilmektedir.²

Ortaçağ’ın genel olarak yeni bir felsefi anlayış ya da eski çağlardan belli yönleriyle düşünce hayatında bir kopuş olduğu yönünde, hatta “düşünme şekli” noktasında tamamen bir kopuş olduğu bağlamında belli anlamlandırmalar yapılması, akademik olarak modern dönemde önemli bir tartışma alanı olmuştur. Özellikle Ortaçağ’ın tamamının Avrupa düzleminde Hıristiyanlık inancının belirlediği bir düşünce iklimi içinde geçtiği kabulü, oldukça çok taraftarı olan bir görüş olarak ortaya çıkmaktadır. Ortaçağ’ın düşünsel olarak bu yaklaşımdan değerlendirilip, değerlendirilmediği noktasında, modern dönemdeki önemli Ortaçağ felsefesi uzmanlarından biri olan Etienne Gilson’un görüşleri önemli görülebilir. Çünkü Gilson’a göre, “... Ortaçağ felsefe tarihi, -çok daha geniş ve kapsayıcı olan- Ortaçağ Katolik teoloji gerçeğinden elde edilmiş bir soyutlamadır”.³ Bu noktada görülen odur ki Gilson Ortaçağ felsefesini tamamen Hıristiyanlık dini anlayışının bir tezahürü olduğunu düşünmektedir. Yine Ortaçağ felsefesi üzerine bir uzman olan Edouard Jeuneau’nun şu tespiti de bu bağlam üzerinden değerlendirildiğinde Gilson ile paralel bir sonuca ulaşmaktadır. Jeuneau’ya göre, “Bir Ortaçağ düşünüründen felsefenin kaynaklarını önem sırasına göre adlandırması istenmiş olsaydı, *İncil’e, Eski ve Yeni Ahit’in*

kitaplarında kaydedilmiş bulduğu durumuyla Tanrı sözüne verirdi”.⁴ Jeuneau’nun, Gilson’un görüşlerine paralel şekilde ifade ettiği ve Ortaçağ düşünce iklimi ve felsefesinin neye veya nereye dayandığına yönelik bu anlayışın bazı yazarlarca Hıristiyanlığın kökenleri üzerinden değerlendirildiğinde de güçlü bir şekilde desteklendiği anlaşılmaktadır. Özellikle Batı Roma İmparatorluğu çökerken, Hıristiyanlığın belli bir süreç sonunda örgütsel bir yapı olarak ele alınması ve “devletten bağımsız olarak insanların manevi sorunlarını yönetmeye yetkili ayrı bir kurum olarak ortaya çıkması, gerek siyaset, gerekse siyaset felsefesi açısından, pek de haksız olmayarak Batı Avrupa tarihinin en devrimci hareketi olarak nitelendirilmesinin” bu görüş üzerinden kabul edildiği görülmektedir.⁵ Bu bağlamda konuya Batılı bakış açısının genelde net olduğu görülürken, bir felsefe tarihi uzmanı olarak Macit Gökberk de Ortaçağ felsefesini felsefe-din ilişkisi üzerinden değerlendirirken, yine Ortaçağ felsefesinin belirleyici unsurunun Hıristiyanlık olduğunun kabulü üzerinden önemli bir tespitte bulunmuştur. Gökberk, “felsefenin araçlarıyla dini bir dünya görüşü oluşturma yönündeki ikinci büyük deneme Hıristiyanlık çerçevesinde yapılmıştır. İlk önemli deneme ‘Yeni-Platonculuk’⁶ üzerinden Hıristiyanlığın belli anlayışlar bağlamında değerlendirilmesi olmuştur. Yeni-Platonculuk, hepsi *çoktanrıci* (polytheist) olan Antikçağ kültürlüğünün bir felsefi dünya görüşü olmak istemişti. Oysa yeni bir din olarak gittikçe yayılan Hıristiyanlık, Antikçağın pek bilmediği yeni bir anlayışı da getiriyordu: Bu din *tektanrıci* (monotheist) idi”⁷ derken, yine Ortaçağ felsefesinin Hıristiyanlık teolojisine dayandığını güçlü bir şekilde vurgulamıştır.

Birçok Ortaçağ felsefesi, felsefe tarihi ve siyasal düşünceler alanında çalışan uzmanların ortaya koyduğu argümanlar çerçevesinde değerlendirildiği zaman, bir inanç sistemi olarak Hıristiyanlığın, Ortaçağ ve özellikle de Ortaçağ Avrupa’sındaki düşünce dünyası, kültür, siyasal anlayışlar ve olgular ile birlikte, tüm yaşam kurgusu üzerindeki belirleyiciliğinin kesin olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu noktada görülmektedir ki Hıristiyanlık içinde ortaya konan bazı anlayış kalıpları ve şekilleriyle birlikte, bu anlayışlar üzerinden fikirler üreten kişi ve grupların, Ortaçağ’da Avrupa’daki siyasal ve sosyal alanı belirleme noktasında oldukça ön plana çıkmış olduğu bir vakıdır. Bu anlayışların en önemlisinin de erken dönem Hıristiyanlığının bir siyasal ve sosyal doktrinel bir sistem haline gelmesi noktasında “*Patristik felsefe*” olduğu kabul edilmektedir.⁸ Patristik felsefe ve bu düşüncenin temsilcileri üzerinden değerlendirildiği zaman da Hıristiyanlığın Ortaçağ boyunca Avrupa’da şekillenen ve gelişen “siyasal düşünce”nin genel belirleyicisi olduğu ortaya çıkmaktadır. Ortaçağ boyunca Avrupa coğrafyasında kabul edilen hâkim siyasal kodların bu anlamlandırmalar üzerinden ortaya konması, modern dönem hatta günümüzdeki Batı siyasal anlayışının anlaşılma sürecine katkı sağlayacağı muhakkaktır.

¹David Miller vd., *Blackwell’in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi, II. Cilt ‘K-Z’*, (Çev. Bülent Pakker-Nevzat Kırarç), Ümit Yayıncılık, Ankara, 1995, s. 172.

²Abdülbaki Güçlü vd., *Felsefe Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2003, s. 1065.

³Etienne Gilson, *Ortaçağda Felsefe ‘Patristik Başlangıçtan XIV. Yüzyılın Sonlarına Kadar’*, (Çev. Ayşe Meral), Kocabalı Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 10.

⁴Edouard Jeuneau, *Ortaçağ Felsefesi*, (Çev. Betül Çotuksöken), İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 11.

⁵H. George Sabine, *Siyasal Düşünceler Tarihi I ‘Eskiçağ-Ortaçağ’*, (Çev. Harun Rızatepe), Türk Siyasal İlimler Derneği Yayını, Sevinç Matbaası, Ankara, 1969, 175.

⁶Yeni-Platonculuk, Hıristiyanlığın Patristik felsefe üzerinden düşünsel ve siyasal olarak kuruluş ve gelişimini sağladığı zaman diliminde, “M.S. III. yüzyıl ortasına rastlayan Plotinos (204/205-270) döneminden, Hıristiyan imparator Justinianus’un (482-565) M.S. 529’da Atina’daki felsefe okullarını kapatmasına kadar antikçağ dünyasında egemen olan felsefe” olarak

nitelendirilmektedir. Ortaçağ’ın tamamı ile Rönesans düşünsel dünyasında mutlak etkileri olduğu bilinen Yeni-Platonculuk, Hıristiyanlık içinde Kilise babalarından biri olarak da zaman zaman nitelendirilen Platinos’un görüşleri üzerinden ele alınırken, “geleneksel Yunan usçuluğuyla birlikte Hıristiyanlığın ve *gizlitapım* dinlerinin sunduğuna benzer bir kurtuluş (selamete kavuşma) reçetesi sunmakta” ve sadece “bir felsefe değildi, insan ruhunun Tanrı’ya nasıl ulaşacağını göstermek suretiyle dinsel bir ihtiyaca da karşılık ver(erek)”, aynı zamanda da “Aristoteles’in (M.Ö. 384-322), Pythagoras’ın (M.Ö. 570-M.Ö. 495), Stoacıların en iyi yanlarını Platonculukla kaynaştırarak, böylelikle antikçağ dünyası bilgeliliğinin bir birleşimini (sentez) oluşturma” amacı güden bir anlayıştır (M. C. Howatson (Ed.), *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, (Çev. Faruk Ersöz), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2015, s. 994-995).

⁷Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, 125.

⁸Etienne Gilson, *Ortaçağda Felsefe...*, s. 10-12.

Bu metinde Hıristiyanlığın Ortaçağ'daki düşünsel baskın anlayış olabilmesi bu minval üzerinden ele alınacak ve bu anlayışı belirleyen temel dinamiklerin dayandığı genel felsefe, siyasal olgular ve düşünceler anlamlandırılmaya çalışılacaktır. Çalışmada genel olarak Avrupa odaklı Ortaçağ, Ortaçağ felsefesi ve Ortaçağ siyasal düşüncesi alanında dünya literatüründe belirleyiciliği olan modern dönem ve günümüzdeki önemli uzman ile araştırmacıların “birincil” ve “ikincil” kaynaklarından faydalanılacaktır. Bunun yanı sıra özellikle Patristik felsefenin en önemli temsilcisi olarak kabul edilen Augustinus’un (354-430) fikirlerini değerlendirebilmek amacıyla da öncelikle birincil kaynaklardan faydalanılmaya çalışılacaktır.

Çalışmada bir sosyal bilimler metodu olarak “derinlemesine içerik analizi” ile ortaya konulacak fikirlerinden oluşan “dolaylı” ve “birebir” alıntılama yöntemi ile konu tarihsel ve teorik anlamlandırmalar üzerinden okuyucuya geniş bir perspektif üzerinden sunulmaya çalışılacaktır. Çalışma, bölgesel olarak Erken Ortaçağ Avrupa düzlemi ve Erken Ortaçağ zaman aralığı içinde, spesifik olarak da ilk dönem Hıristiyanlık düşünce geleneğinde siyasal olgu ve yaşama önemli fikrinsel ve pratik olarak etkilerde bulunan “Patristik Felsefe” üzerinden konunun ele alınmasıyla sınırlanacaktır. Bu sınırlılıklar bağlamında, Hıristiyanlıkta Patristik felsefeye bağlı olarak daha sonra gelişen ve sistematikleşen “Skolastik felsefe”nin ortaya çıkması ve belli bir süreçten sonra Hıristiyanlık içinde hâkim düşünsel ve teolojik anlayış haline gelmesine, burada yer verilmeyecektir.

Bu çalışmada temel amaç, Erken Ortaçağ Avrupa’sında Hıristiyanlık içinde teolojik anlayışın çok ötesine geçen bir anlayış ile bin yıl civarında siyaseti her yönü ile belirlemesi noktasında önemli bir düşünce geleneği haline gelen “Patristik felsefe”yi anlamak ve ağırlıklı olarak da en önemli temsilcisi kabul edilen Augustinus’un teolojik ve siyasal görüşlerini ortaya koyabilmektir. Patristik felsefe bu çalışmada genel olarak kesin bir ekolün ismi olmaktan ziyade, Hıristiyanlıkta skolastik düşüncenin hâkim olmaya başladığı döneme kadar olan tüm teolojik olgu ve bu olgular üzerinden Hıristiyanlık düşüncesinin etkinliğini artırarak sürdürdüğü özellikle Batı Avrupa’da, siyasal ve sosyal bir yapının oluşmasını ifade eden kişi ve grupları ifade eden geniş bir yelpazeyi betimler tarzda kullanılacaktır. Bu bağlam kapsamında metinde sırasıyla Patristik Felsefe’nin ne olduğu, daha sonra bu düşüncenin felsefi bir gelenek olarak gelişmesi ve siyasal anlamda nasıl Avrupa’da belirleyici bir konuma geldiği ile son olarak da bu düşüncenin temellendirilmesini sağlayan kişi kabul edilen Augustinus’un ortaya koyduğu teolojik ve siyasal görüş, kuram ile genel kabulleri ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Metin, konunun bütünü üzerinden ortaya konulacak olan bir “sonuç ve değerlendirme” bölümüyle nihayetlendirilecektir.

1. Patristik Felsefe’nin Kavramsal, Teorik ve Tarihsel Çerçevesi

Hıristiyanlığın Erken Ortaçağ’da Avrupa düzleminde düşünsel bağlamda yapmış olduğu en önemli sosyal ve siyasal etkinin, “Hıristiyan teolojisinin Yunan felsefesinin yerine kesin olarak geçmiş olduğu”ndan kaynaklandığı düşünülmektedir.⁹ Bu geçiş sırasındaki temel aktörlerin de Hıristiyanlığı kabul ederek, onu her koşulda insanlar arasında yaymaya çalışan kimseler olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda özellikle Peygamber İsa’nın doğumunu izleyen ilk birkaç yüzyılda yaşayan ve “dogmatik tutumlarıyla ve günahattan uzak yaşamlarıyla” Kilisenin¹⁰ takdirini kazanmış olan Hıristiyan yazar, düşünür ve teologlar bu grup içinde kabul edilmiş ve bunlara, “*Kilise babaları*” denmiştir. Bu kimselerin de “Ortaçağ felsefesini hazırladıkları ve koşullarını belirledikleri” Batı düşünce tarihi için önemli tespitlerden biridir ve hala da geçerliliğini sürdüren bir anlayıştır.¹¹ Akademik alanda da günümüzde geçerli olan bir görüş olarak yine Hıristiyanlık ile Ortaçağ düşüncesi arasındaki ilişki o kadar önemli görülmektedir ki Ortaçağ felsefe tarihi Kilise babalarının en önemlisi olarak kabul edilen Augustinus ile başlatılmaktadır.¹²

İşte bu şekilde ortaya çıkan ve Ortaçağ felsefesinin belirleyici unsuru olan Hıristiyan şahsiyetlerin görüşleriyle oluşan düşünce geleneğine “Patristik felsefe” denilmektedir. Fakat bu düşünce geleneği daha sonra belli siyasal, sosyal ve düşünsel öğelerle birlikte farklı bir mahiyet kazanmaya doğru sürüklenecek olan Ortaçağ Hıristiyan felsefesinin aynı zamanda da “birinci dönemi” olarak kabul edilmektedir. “*Patroloji (Patrologie)*” kökünden türemiş olan ve anlamdaşı olan “*Patristik (patristique)*” deyimini, “Kilise babaları’nın (*Osmanlıca Âbâ-ı hıristiyanîye, Âbâ-ı kinisâîye; Latince Patres ecclesia; Yunanca Patros; Fransızca Pères de l’Eglise*) düşünce, yaşam öyküsü ve yapıtlarının tümünü dile getiren” bir olgudur. Temelde Yunanca “patros” kelimsinden türetildiği genel kabul olan “*Kilise babası*” nitelemesi, özellikle Hıristiyanlık felsefesi için V. Yüzyıla kadar süren dönemdeki şahsiyetleri anlatmak noktasında kullanılmıştır.¹³

Patristik felsefe Hıristiyan teolojisinin meydana getiren unsurlardan biri olan “*apolejetik*” anlayışını meydana getirmiştir. Apolejetik yani dini savunma, “Hıristiyanlığı benimsememiş veya ona karşı çıkan kişileri inanca sevk etmek” noktasında kullanılmış bir olgudur. Burada ele alınan savunma, düşmanca yaklaşan kişi yerine yapılan suçlamaya yönelik ve “dini tanıtmaya amacı” güden bir yaklaşımdır. Bu haliyle Patristik felsefe, özellikle putperestlik, onun alt yapısı seküler felsefe ve Gnostisizme¹⁴ karşı Platoncu ve Yeni Platoncu felsefelerin araçlarını kullanarak onlarla mücadele etmiş bir teolojik yaklaşımdır da denilebilir. Burada kullanılan temel felsefe de teoloji ve dinin aynı doğruları gösteren bir bütünün parçaları olarak değerlendirilmesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu minvalde felsefeye karşı çıkan ve onu destekleyen Kilise babaları olduğu da bilinmekte ve Kilise

⁹Alain de Libera, Alain, *Ortaçağ Felsefesi*, (Çev. Ayşe Meral), Litera Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 18.

¹⁰Yunanca *ekklesia* kavramından türetilen Kilise olgusu, “meclis, kurul, toplantı” anlamlarına gelirken, din dışı kullanımı bağlamında da “bir tellalın davet ettiği yurttaşlar topluluğu” olarak da kullanılmıştır. Eski Ahit olarak bilinen metinde Kilise “göçten sonra çölde toplanan Tanrı’nın halkı anlamında” kullanılmış ve dini bağlamı bu noktadan sonra gündeme gelmiştir. Yeni Ahit olarak bilinen metinde de Kilisenin “eski ve yeni ittifak arasındaki sürekliliği gösteren ‘Yeni İsrail’; İsa inancına katılan inananlar topluluğu; bu bağlamda ... ‘Kudüs Kilisesi’ ya da ‘Korinthos Kilisesi’nden bahsedilirken” ilk Kilise olgusu noktasında somut yaklaşımlar vardır. Bu nokta üzerinden “İsa’nın Tanrı’nın oğlu olduğuna ve onun ebedi yaşam vaat ettiğine inananların” oluşturduğu topluluğu betimlerken Kilise kavramına başvurulduğu kabul edilmektedir. Hıristiyanlığın tarihsel olarak geçirmiş olduğu süreç içerisinde üyelerinin aynı inanca mensup olmasıyla birlikte, “manevi ve cismani olan, kuruluşu ve örgütlenmesi bağlamında ama aynı zamanda da laik iktidarla ilişki içindeki Kilise anlayışına egemen olduğu” görülmüştür (Jean-Luis Gazzaniga ve Ségur Philippe, “Kilise”, (Çev. İsmail

Yerguz), *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, (Ed. Philippe Raynaud-Stéphane Rials), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 508).

¹¹Edouard Jeauneau, *Ortaçağ Felsefesi...*, s. 12.

¹²Ted Honderich (Ed.), *The Oxford Companion to Philosophy*, Oxford University Press, Oxford/New York, 1995, s. 544.

¹³Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 330.

¹⁴Türkçe’ye “bilincilik” olarak kavramsal şekilde tercüme edilen Gnostisizm, Yunanca’daki *gnosis*ten gelmiş olmak ve “bir günahattan kurtulma mitini temel alan karmaşık bir dinsel hareket” olarak nitelendirilmektedir. Temelde Hıristiyanlık öncesinde de var olan Gnostisizm, M.S. II yüzyılla birlikte önem kazanmış bir anlayış olarak, hem Hıristiyanlık içinde hem de “çoktanrıci” inançlar içinde farklı biçimlerde ortaya konduğu görülmüştür. Gnostisizm’in genel olarak, “bazı insanlarda bir tinsel Tanrısal töz kılıcımı bulunur, onlar bu dünyada belirli ritleri hakıyla yerine getirmek koşuluyla öldükten sonra Tanrı’ya geri döneceklerini umabilirler” düşüncesi üzerinden ortaya konmuştur (M. C. Howatson (Ed.), *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, (Çev. Faruk Ersöz), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2015, s. 350).

babalarının da kendi içinde çeşitli ayrımlara tutulabilmeleri de mümkün iken, temel olarak Patristik felsefenin, tarihsel süreç noktasında Hıristiyanlık içinde “felsefeyi destekleyen” tarafın güçlü olarak gelişmesine hizmet ettiği görülmüştür.¹⁵ Bu noktada gerçekten de Kilise babaları arasındaki iki yönlü tavrın nasıl bir gelişme ortaya koyduğu önemlidir. Bunların bazıları, antik çağ filozoflarının görüşlerini ve o mirasın tamamen bir tarafa atması, fakat Kilise babalarının önemli bir kesimi ise “inanç için zararsız diye kurtarılabilen her şeyi, Antikçağ felsefesinden kurtarmaya çabalamışlardır”. Ancak bazı modern düşünürlere göre her iki grup da “felsefenin davasına hizmet et(miş)”, hatta Kilise babaları, “Ortaçağ felsefesine Antikçağ düşüncesinin zenginliklerinin dikkate değer bir bölümünü aktardılar; Ortaçağ felsefi düşüncesinin üzerinde çalışmak durumunda olduğu sorunların birçoğunu ortaya koydular”.¹⁶ Günümüzdeki bu bakış açısı siyaset bilimi uzmanı Ellen Meiksins Wood tarafından şu şekilde desteklenirken, Patristik felsefenin Hıristiyanlığın ilk düşünce ekolü olduğu düşünülürse nasıl bir anlayışın ürünü olduğu noktasında da şu tespiti yapmaktadır:

Hıristiyanlığın köklerinin, Roma İmparatorluğu'nun belirli koşullarında ortaya çıktığı aşikâr gibi görünmektedir. Musevi tektanrıcılığının, Yunan-Roma paganizminin, Yunan felsefe geleneğinin, Helenistik krallık mirasının (ve İskender'in kendini tanrılaştırmasının) harmanlandığı tür bir Hıristiyanlık teolojisi, Roma İmparatorluğu'ndan başka herhangi bir yerde zor ortaya çıkardı; bu arada Roma emperyal düşüncesiyle birlikte Roma'nın evrenselcilik özlemi ve Roma hukuku da hesaba katılmalıdır.¹⁷

Bu noktada bu miras üzerine kurulduğu anlaşılabilen ilk dönem Hıristiyanlık anlayışının özellikle Kilise babalarının bir “Kilise hukuku” kurulması noktasında ve siyasal olarak da Kilisenin devlet ile olan ilişkileri bağlamında bir siyasal anlayış geliştirmekten ziyade “acil” olarak nitelendirilen “Kilisenin manevi özerkliği”nin sağlanması noktasındadır. Bu durum ilkece “Hıristiyanlığın salt zora dayanılarak kabul ettirilmesi ancak manevi özgürlüğün çok geniş çapta feda edilmesi” bağlamında bir felsefe anlayışının gelişmesine zemin hazırladıkları kabul edilmektedir.¹⁸ Bu bağlam üzerinden hareket ederek Patristik felsefe içinde sayılan önemli Kilise babaları bazı yazarlara göre, farklı isimler üzerinden ele alınabilmektedir. Ancak genel olarak Kilise babalarının bazıları üzerinde hem fikir oldukları, özellikle herkesçe hem fikir olunan Augustinus gibi genel kabul görenler olduğu gibi, bazı yazarlar da o dönem yaşayan bazı şahsiyetlerini de bu gruba ekleyip, çıkabilmektedir. Bu kısmen farklı şahsiyetler üzerinden geniş bir Kilise babaları silsilesi ortaya çıkarma durumunu meydana getirirse de Kilise babalarından sayılan şahsiyetlerin ortak bir kabulle şu isimlerden oluştuğu kabul edilmektedir. Kilise babaları olarak kabul edilen isimler, Batı felsefe tarihinin önde gelen uzmanı Bertrand Russell göre Origenes (185-254), Plotinos'u (204/205-270), Ambrosius'u (340-397), Augustinus ve Jeromius [Jerome]'tur (342/347-420).¹⁹ Önemli Hıristiyan teoloji uzmanı Peder Marcos Dods bu isimlere Hieronymus'u (347-420) da eklemiştir.²⁰ Felsefe tarihçisi Orhan Hançerlioğlu da Kilise babaları olarak Clemens (150-215) ve Tertulian'ı (160-222) da saymıştır.²¹ Yine Felsefe tarihçisi olan Ahmet Cevzici de Kilise babaları içine bu isimlerin yanı sıra Aristeides (?-134), Justinus (100-165), Tatianos (120-180), Athenagoras (133-190), İrinaios (130-203), Gregorius

(540-604) ve Sahte Dionisos'un (V. yy.-VI. yy.) da içinde bulunduğu geniş bir düşünür ve din adamı grubunu da eklemiştir.²² Kilise babası olarak kabul edilen isimlerin belirlenmesi noktasında son olarak Ortaçağ felsefesi konusunda en önemli uzmanlardan biri olarak kabul edilen Etienne Gilson'un konuya katkısı önemlidir. Gilson, Kilise babalarını “Yunan babalar” ve “Latin babalar” olarak ikili bir ayrıma tabii tutarken, saymış olunan şahsiyetlere ek olarak, bu silsile içinde Theodoretos (393-457), Şamlı Johannes [İoannis] (675/676-749) ve Boethius'un (477-524) adlarını da zikretmiştir.²³ Gilson, Yunan Patristik düşüncesi ile Latin Patristik düşüncesi arasındaki nüansları ve Latin babaların Patristik felsefe üzerinde özellikle IV. yüzyıldan sonraki baskın etkisini de şu şekilde izah etmektedir;

“(bu iki düşünce arasındaki) fark (da) türedikleri iki kültür arasındaki farkı ifade etmektedir. Latin kültüründe metafizik yalnızca ithal edilmiş bir konu olmuştur; fakat Roma, aralarında hatiplerini ve tarihçilerini de saymamız gereken çok büyük ahlakçılar üretmiştir. Ortaçağın ilk döneminde Avrupa kültürünün kökenlerini anlamak isteyenler için bu olay son derece önemlidir; çünkü Avrupa kültürünün kaynağında Latin literatürü bulunmaktadır. Kuşkusuz bu kültür çokça yararlandığı Yunan etkilerine büyük ölçüde ağıttı. Origenes'in Aziz Ambrosius üzerindeki, Plotinus'un Aziz Augustinus üzerindeki, Platon ve Aristoteles'in Boetius üzerindeki etkileri, Ortaçağ düşüncesinde uzun bir yankı bırakacaktır; fakat Ortaçağ düşüncesi ilk önce yalnızca Latin kültürüyle doğrudan iletişime girmiş ve bu da kaderinde belirleyici etkenlerden biri olmuştur”.²⁴

Bu şahsiyetler ve yaşanan ayrımsal süreç üzerinden ele alındığında daha anlamlı olarak anlamlandırılabilir olan Patristik felsefe ve Kilise babaları, alt yapılarındaki kültürün belirlediği ön kabuller üzerinden karşıtlarının iddialarına yönelik savunma yapmaya girişmiş ve “Greko-Romen” olarak kabul edilen düşüncesinin tüm yönleriyle birlikte tarihsel bir incelemesini yapmışlardır. Buradan hareketle hem içinde yetiştikleri toplum olması, hem de ellerinde başkaca bir savunma aracı bulunmaması sebebiyle paradoksal olarak savunma yaparken savunduğu kesimin düşünce ve aksiyonlarını kullanmaktan da geri durmamışlardır. Patristik felsefe, böylece felsefi düşüncenin paradoksal olarak ve çeşitlenerek gelişerek, yayılmıştır. Ancak Kilise babalarının ortak yönleri ve neredeyse istisnasız hepsinin “pagan” inanca düşman olduğunu söylemek mümkündür.²⁵ Bu süreçte Patristik felsefenin temel olarak ve hedef olarak pagan inancını almış olsa da İsa'nın içinden çıkmış olduğu Yahudilere karşı da düşmanca bir tutum sergilediği görülmüştür. Tabiidir ki bu süreçte Yahudi toplumun İsa peygambere yönetmiş oldukları olumsuz ve onun ölümüne giden süreçteki düşmanlıkları etken olmakla birlikte, Patristik felsefede dâhil Hıristiyanlıktaki tim düşünsel anlamlandırmaların Eski Ahit ile bir şekilde etkileşimi, Yahudilik ile Hıristiyanlığın ortak birçok öğeyi paylaştıkları da bir gerçekliktir.²⁶

Temel özellikleri ve genel kabulleriyle birlikte Patristik felsefe, tarihsel bağlamı içinde ele alındığında da üç dönemden meydana gelmiştir. Özellikle I. ve II. yüzyıllar arasında olan ilk dönemde düşünce, Hıristiyanlığın gerçek felsefe olduğunu iddia ederek, onu Yunan felsefesi karşısına konumlandırılmaya çalışılmıştır. Yunan felsefesi olan karşıtlıkların üzerinden yürüten düşüncelerden sonra da Gnostikler ve paganlara karşı savunma yapmaya çalışan bir boyuta

¹⁵Ahmet Cevzici, *Felsefenin Kısa Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul, 2013, s. 121.

¹⁶Edouard Jauneau, *Ortaçağ Felsefesi...*, s. 12-13.

¹⁷Ellen Meiksins Wood, *Yurttaşlardan Lordlara 'Eskiçağdan Ortaçağa Batı Siyasal Düşüncesinin Tarihi'*, (Çev. Oya Köymen), Yordam Kitap, İstanbul, 2020, s. 156.

¹⁸H. George Sabine, *Siyasal Düşünceler Tarihi I...*, s. 183.

¹⁹Bertrand Russell, *Batı Felsefesi Tarihi 'İlkçağ-Ortaçağ-Yeniçağ'*, (Çev. Muammer Sencer), Say Yayınları, İstanbul, 1983, s. 319-327.

²⁰Aktaran Alev Alatlı (Ed.), *Batı'ya Yön Veren Metinler I (...-1350)*, Kapodokya MYO, Melisa Matbaacılık, İstanbul, 2010, s. 226.

²¹Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü ...*, s. 330.

²²Ayrıntılı bilgi için bakınız: Ahmet Cevzici, *Ortaçağ Felsefesi*, Asa Yayınları, Bursa, 2001.

²³Etienne Gilson, *Ortaçağda Felsefe...*, s. 5.

²⁴Etienne Gilson, *Ortaçağda Felsefe ...*, s. 173.

²⁵Ahmet Cevzici, *Ortaçağ Felsefesi ...*, s. 40.

²⁶Bertrand Russell, *Batı Felsefesi Tarihi ...*, s. 320.

taşınmıştır. Patristik felsefenin ikinci döneminin III. yüzyıl ile V. yüzyılın ilk yarısına kadar devam ettiği genel bir kabuldür. Bu dönemde ise “Yeni Platoncu İskenderiye Okulu” ile etkileşime geçilmiş ve bu etkileşim artarak bir süre sonra da Yeni Platoncu felsefenin tamamen Hıristiyan kültürüne dâhil edilmesi gibi bir durum söz konusu olmuştur. Bu gelişimde Clemens ve Origenes’in önemli olarak rol aldığı görülmüştür. Patristik felsefe daha sonra da Augustinus döneminde felsefe döneminin en üst seviyesine doğru taşınmıştır. Bu nedenle Augustinus dönemine aynı zamanda Patristik felsefenin “altın çağı” nitelemesi yapılmıştır. Patristik felsefenin son dönemi ise Augustinus’un ölümünden itibaren başlatılarak, VIII. yüzyıla kadar ulaştığı ifade edilmektedir, ancak bu son dönemin önceki dönemin tam zıddı bir biçimde yeni bir düşünsel ilerlemenin olmadığı ve Patristik felsefenin gerilediği bir dönem olarak görülmüştür.²⁷

2.Ortaçağ’da Patristik Felsefi’nin Bir Düşünce Geleneği Olarak Gelişimi ve Siyasal Düşünceye Etkileri

Hıristiyanlığın bir düşünsel anlayış olarak siyasal ve sosyal bazlı gelişmesinin ilk halkasının Patristik felsefe üzerinde yürütüldüğünü artık reddedilmeyen bir gerçekliktir. Özellikle Patristik düşüncenin gelişmeye başladığı görülen II. yüzyıla birlikte, Hıristiyanlığın tüm yönleriyle Roma İmparatorluğu’nun hâkim olduğu coğrafyada “dinsel düşünce ve kültürün göbeğinde, Tanrı’nın Kelamı’nın hizmetkârına dönüşen felsefe (ile birlikte), ruhban sınıfına ait kültür içerisine serilmeye” başladığı kabul edilmektedir. Bu dönemle birlikte Hıristiyanlar, özellikle Roma’nın devlet politikası olarak yürüttüğü eylemler üzerinden yaşadıkları sıkıntılı süreçlerin sonunda mevcut dünyadan umutlarını kesmiş ve “siyaset karşıtı” bir eğilim ortaya koymaya başlamışlardır. Çünkü Hıristiyanlığın ortaya çıkmış olduğu dönemde artık *logos* üzerinden işleyen ve Yunan sivil hayatını şekillendirdiğine inanılan siyasal ve felsefi düşünceler oldukça zayıflamıştır. Hıristiyanlık bu nedenle de özellikle Roma’da önemli bir gelişim gösteren *Stoaçılık*²⁸ anlayışından alınan bazı düşünsel öğelerle birlikte düşünsel bir gelişime girmiştir. Hıristiyanlık düşüncesi içinde evrensel öğelerle bezenmiş ve Tanrı’yı betimler tarzda “ebedi yasa, iyi, birlik” olgularına yapılan vurgularla “itaat”i vaaz eden bir düşüncenin hâkim olmaya başladığı görülmüştür.²⁹ Bu noktada Hıristiyanlık dininin Kilise üzerinden organize olmasında, “bir kült birliği, bir yönetim birliği” anlayışının etkisi büyük olmuş ve dünyevi bir iktidar düşüncesi bu düşüncenin altında konumlandırılmıştır. Bu bağlamda Hıristiyanlık içinde hem tektanrıcılık hem de yaratılış düşüncesindeki tutarlılığı oluşturma gayretleri, “Tanrısal amaç birliğiyle yansıyan temel Hıristiyan dini unitarizmin Kilisenin birliğinde gerçekleşme misyonu” üzerinden insanlara bir “ebediyet” vaadi üzerinden insanlara ulaşmak gibi bir amaç çerçevesinde yürütülmeye çalışılmıştır.³⁰

Özellikle bu iklimin oluşma sürecinin iyi bilinmesi, aynı zamanda Patristik felsefenin dönemindeki siyasal düşünceler üzerindeki etkilerinin anlaşılabilmesi noktasında önemli olabilir. Bu anlamda Patristik felsefenin doğuşu ve ortaya konduğu süreçte, yani I. yüzyıl sonu ile II. yüzyılın tamamıyla birlikte, çeşitli siyasal, konjonktürel ve ekonomik nedenlerle Roma İmparatorluğu’nun denetimi, gücü ve

iktidarının başta Akdeniz Havzası olmak üzere eyaletlerin büyük bir kısmı üzerinde azaldığı ve yerel nitelikte idareler ile grupların etkinliğinin arttığı da bir vakiadır. Zaten Peygamber İsa’nın (M.Ö. 4-M.S. 30/33) da öğretilerinin de tam bu dönemde toplumsal olarak kabul görmeye ve yükselişe geçmesi imkân dâhilinde olabilmıştır. Aynı zamanda bu dönemde Yahudiler de Mesih inancına bağlı olarak bir kurtarıcının gelmesini beklemekteydiler. Peygamber İsa’nın ortaya koyduğu ilk düşüncelerin geliştirilerek, belli bir noktaya gelmesi ve oldukça taraftar bulması da bu anlamda inanç alanında elle tutulur bütünlük bulunmadığı bir döneme denk gelmiştir. Peygamber İsa’nın bu dönemde gelecek bir Musa Peygamberin öğretilerini yeniden dile getirmesi, Yahudilerin yoldan çıktıklarını bildirmesi ve yeni emirlerle gelmesi yoksul ve güçsüz Yahudiler için ve Peygamber İsa’nın inananlardan oluşularla şekillenen yeni bir dini anlayışın takipçileri için bir umut ışığı olmuştur. Ancak bu durum Yahudilerin üst kesim din adamları ve Roma yönetimi için oldukça rahatsız edici olmuş, ilk Hıristiyanların bu süreçten sonra yaşamları belli bir dönem oldukça zorlu koşullarda geçmiştir.³¹ Bu sürecin Patristik felsefenin temellendirilmesi ve ortaya konulmasındaki bazı sorun alanlarının belirlenirken ele alınan düşünce kalıplarının oluşması noktasında önemli olduğu düşünülebilir.

Roma İmparatorluğu, İmparator Marcus Aurelius zamanında (161-180) Avrupa’daki çeşitli güçlerle mücadele etmiş ve gücünü yitirmeye başlamıştır. Özellikle bu dönemden sonra Roma, bir denge siyaseti ile ayakta tutulmaya çalışılsa da çeşitli Cermen kabilelerin saldırıları V. yüzyıla kadar artarak devam etmiş ve Roma’nın Batıda kalan bölümü siyasal ve sosyal anlamda yıkılma aşamasına gelmiştir. Bu dönemde Roma’nın alt kesimlerinin zengin ve güçlü kesimler tarafından daha fazla ezildiği görülmüştür. Bu durum Romalılarca barbar olarak kabul edilen kabilelerin Roma topraklarını istilalarını daha da kolaylaştırmıştır. Bir süre sonra da yüzyıllarca Romalı olma ayrıcalığının yerini artık utanç almış, Romalıların köle gibi yaşarken özgür olarak adlandırılmaktansa, köle olarak adlandırılıp özgür yaşamak yolunda barbar olarak adlandırdıkları kabilelerin siyasal olarak altlarına sığındıkları bir dönem başlamıştır.³²

İşte bu şekildeki bir değişim ve dönüşümün yaşandığına tanıklık edilen siyasal, kültürel ve sosyal iklim içinde girilen Ortaçağ’da bir süre sonra İllkçağ’ın önemli düşünce anlayışı olan “Yunan felsefesi” kaçınılmaz olarak etkisini yitirmeye başlamıştır. Aynı zamanda Yunan felsefesinin temel okullarının yer aldığı Atina yavaş yavaş bilim ve felsefenin merkezi olma özelliğini yitirmiş, Yunan felsefesi bazı düşünürler ve düşünceler vasıtasıyla İran, İskenderiye’ye gibi doğu coğrafyasına doğru kaymıştır.³³ Çünkü Hıristiyanlığın ortaya koymuş olduğu genel hayat felsefesi, ortaya çıktığı dönemdeki siyasal bazlı yurttaşlık anlayışı da dâhil birçok insanı tanımlayan “antik inançlardan belirgin biçimde farklıydı”. Antik çağda siyasal bazda, “erdemli hayatın insanın üyesi olduğu topluluk içinde sürdürüleceğine inanılıyordu”. Buna karşın Hıristiyanlıkta ise “fani dünyanın onulmaz biçimde bozuk olduğunu telkin ediyordu: Bu dünyadaki iyi hayat ancak bundan sonraki, Tanrı’nın Krallığı’ndaki

²⁷Ayrıntılı bilgi için bakınız: Ahmet Cevzici, *Ortaçağ Felsefesi*, Asa Yayınları, Bursa, 2001.

²⁸Stoaçılık, Antik Çağ’ın önemli bir felsefe okulu olarak görülen ve Antik Yunan düşüncesinin etkili bir anlayışıdır. Stoaçılık, “her zaman öğrencilerini kamu sorunlarına katılmaya teşvik eden”, ancak bu durum “koşullara ve bireylere göre çok farklı konular” olabilen ve “en sıradan toplumsal işlevlerin yerine getirilmesinden yönetim etkinliklerine, siyasal kurumlara katılmaya, geçici ya da sürekli kamusal, dinsel veya resmi görevlerin kabulüne kadar” geniş bir şekilde “evrensel” bağlamda ele alınabilen bir anlayış olarak ortaya çıkmıştır. Kurucuları ve ilk temsilcileri de Kıbrıslı Zenon (M.Ö. 332-M.Ö. 262), Asoslu Kleantes (M.Ö. 331-232) ve Khryssippos (M.Ö. 280-M.Ö. 206) olarak görülmektedir. Genel olarak Stoaçılık, Roma düşünsel ve siyasal dünyasını özellikle M.Ö. II. yüzyıldan başlayarak belli bir dönem etkilediği

kabul edilen bir anlayıştır (Jacques Brunschwig, “Antik Stoaçılık”, (Çev. İsmail Yerguz), *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, (Ed. Philippe Raynaud-Stéphane Rials), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 79).

²⁹Christian Ruby, *Siyaset Felsefesine Giriş*, (Çev. Aziz Ufuk Kılıç), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 39.

³⁰Jean-Luis Gazzaniga ve Philippe Ségur, “Kilise”, (Çev. İsmail Yerguz), *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, (Ed. Philippe Raynaud-Stéphane Rials), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 508.

³¹Ayrıntılı bilgi için bakınız: Mehmet Ali Ağaoğulları ve Levent Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, İmge Kitabevi, Ankara, 1991.

³²Jacques Le Goff, *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, (Çev. Hanife Güven-Uğur Güven), Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2015, s. 31.

³³Alain de Libera, *Ortaçağ Felsefesi ...*, s. 18.

iyi hayat için çok yetersiz ve kabataslak bir hazırlık” olarak görülmüştür.³⁴

İşte bu dönemde uzun süre Roma'nın baskısı altında sıkıntı yaşayan Hıristiyanlık, bu dönemin karmaşasında yayılımını devam ettirmiş ve bir süre sonra da merkezi güçlü bir düşman olmaması nedeniyle de bir anlayış olarak mücadele edilemez bir hale gelmiştir. Bu gelişmelerin sonunda ve 380'li yıllara gelindiğinde de İmparator Constantinus'un (272-337) Hıristiyanlığı kabul etmesiyle birlikte, sadece Hıristiyanların Roma coğrafyasındaki sıkıntılı yaşam koşulları sona ermemiş, “emperyal Roma'nın Hıristiyanlığa dönmesi, hükümet karar yapıcılığının sivil ruhunda ilahi irade de yerleşmiş olmasının” da yolunu açmıştır.³⁵ Bu süreçte Hıristiyanların temel yöntemi, Kilise etrafında bir araya gelmek ve devletten zihinsel ve fiziksel olarak ayrılmak şeklinde olmuştur. İlk Hıristiyan Roma İmparatoru olan Constantinus'un yeni din çerçevesindeki kültürel ve siyasal olarak ortaya koymuş olduğu yenilikler ve her anlamda kendi iktidarını sürdürme adına Hıristiyanlığı topyekûn desteklemesinin önemi büyüktür. Constantinus'un ortaya koymuş olduğu bürokratik ve askeri yönü ağır basan devrimsel gelişmeler, imparatorluğun artık Hıristiyanlık ile birlikte hareket etmesi noktasında önemli atılımlar olmuştur.³⁶ Yaşanan bu gelişmelerin önceleri Avrupa ve Ortadoğu'da bir barış imkânı ortaya çıkaracağı beklenmiştir. Ancak yaşanan gelişmeler sonunda toplumsal, siyasal ve kültürel bir barış iklimine doğru evrilmediği, hatta Kilise Roma'yı genişleyip, serpilme için bir “kalıp” gibi kullandığı, aynı zamanda da Roma'nın Batı'ya hâkim sisteminin yıkılışını da sadece seyretmiş olduğu iddia edilmektedir.³⁷ Bu süreç boyunca kendilerini belli kurumsal yapılar üzerinden Kilisenin yetkinliği artana kadar korumayı başaran Kilise babalarının, özellikle Avrupa coğrafyasında Hıristiyanlığın siyasal ve sosyal olarak etkin bir şekilde yayılmasına yardımcı olmuşlardır. Kilise babalarının Romalı İlkçağ düşünürleri olan Cicero (M.Ö. 106-M.Ö. 43) ve Seneca'nın (M.Ö. 4-M.S. 65) siyasal fikirlerinden olumlu ve olumsuz bağlamda oldukça etkilendikleri öne sürülmektedir. Özellikle Stoa düşüncesiyle oldukça paralel bir bağlamda “doğal hukuk”, “insanların eşitliği” ve “devlette adaletin gerçekleşmesinin gerekliliği” üzerine ortaya koymuş oldukları düşünceler, Patristik felsefe içinde “doğa hukukunun aynı zamanda Tanrı'nın hukuku olduğu inancının” Stoa düşüncesiyle oldukça bağdaştırılmıştır. Hıristiyanların bu bağlamda “yerleşmiş otoriteye saygı gösterme yükümlü oldukları” görüşünü Peygamber İsa'ya dayandırarak, Onun “Sezar'ın hakkını Sezar'a, Tanrı'nın hakkını da Tanrı'ya veriniz” sözü temel olarak alınmıştır. Bu şekilde Hıristiyanların mevcut olan siyasal sisteme “itaati” noktasında en azından ilk dönem ve Patristik felsefenin hâkim olduğu dönemde oldukça dikkat ettikleri vurgulanmaktadır.³⁸ Bu noktada ortaya konan Hıristiyanlığın siyasal bağlamdaki lider figürü önce Roma, daha sonra onun ardılı gibi hareket eden merkezi iktidarlardan oldukça kabul görmeye başlamıştır. Özellikle siyasal “erkin Tanrı'dan indigi kuramı, halktan çıkış kuramının çözemeyeceği bazı sorunları çözebilecek güçte idi. Bu kuram ile Tanrı'nın yeryüzündeki adamı olarak, imparatorun

iktidarının evrensel olacağı” düşünülmüştür. Çünkü “yeryüzünde de Tanrı'nın bir tek adamının olduğu, dolayısıyla ancak tek bir imparatorun bulunabileceği öne sürülmesi” artık yeryüzünü aşan bir mahiyet üzerinden oldukça güçlendirilmiş olmuştur.³⁹ Ancak önemli Ortaçağ uzmanı ve rahip Joseph Rickaby'e göre bu gelişme Hıristiyanlığın misyonu adına hiç iyi olmamıştır. Çünkü “Kilisenin üç yüzyıl boyunca Roma Devleti'nin elinden gördüğü muamele, şiddetli zulüm patlamalarıyla kesintiye uğrayan belirsiz bir hoşgörüyü. Sonraları İmparatorluk resmi olarak Hıristiyan oldu ama Kilise'ye düşmanken verdiğinden daha fazla zararı himayesi altındayken verdiği zamanlarda oldu”.⁴⁰

Patristik felsefenin ilk önde gelenlerinden sayılabilecek olan Aristeides, Justinus, Tatianus, Athenagoras, Ireneus ve Tertullianus gibi Kilise babaları, siyasal düşünceden ziyade öncelikle genel olarak sert reddiyeler yaparak, bazen de Hıristiyan teolojisinin içeriği bağlamında karşılaştırmalı bir eleştiriye tabi tutarak Yunan felsefesine oldukça eleştiriler geliştirmişlerdir. Bu dönemde sadece Justinus ve Athenagoras Yunan felsefesi bağlamında fikirler geliştirmiş ve bu boyut üzerinden Patristik felsefenin sosyal, siyasal ve kültürel fikirler geliştirmesine zemin hazırladıkları ifade edilmektedir. Birçok Kilise babası ise Platoncu düşünceler ile birlikte *Panteizm*⁴¹ ve *Stoaçlık* eleştirileri yapmış ve en sonunda da Yunan felsefesinin gerçeğe erişmek noktasında Hıristiyanlığa göre yetersiz olduğunu ispata çalışmışlardır. Onlara göre felsefe, ancak insan zihninin çocukluk ya da gençlik döneminin bir araştırması şeklinde yeterli bir faaliyet olabilir niteliktedir ve Hıristiyanlık karşısında bir alt düzey olabilir bir anlayıştır sadece. Bu noktada Kilise babalarından Athenagoras dönemin Roma İmparatoru Marcus Aurelius'a bir *apoloji* kaleme alarak, Hıristiyanlığın putperestlere karşı ayrıntılı ve güçlü bir savunmasını yapmıştır. Athenagoras Tanrı inancını akıl yoluyla tahkim etmeye girişmiş, böylece Patristik felsefe adına inanç ve akıl üzerinde duran ilk yorumları yaparak, inanç konusunda vahiy yoluyla bilgi edinilebileceğini ve bunların üzerinde de düşünce ve akıl yoluyla durulabileceğini açıklamaya çalışmıştır. Athenagoras düşüncesini daha sonra Platoncu anlamda akıl yoluyla kutsal üçlemeye kadar ulaştığını içerecek şekilde genişleterek, Hıristiyanlık düşüncesinin dönemindeki diğer inanç, düşünce geleneği ve felsefe okullarından üstünlüğü ortaya koyma noktasındaki ilk güçlü fikirleri seslendirmiştir.⁴² Hıristiyanlığın, Kilise babalarının bu görüşleri noktasında adı zikredilen Roma İmparatoru Marcus Aurelius'un dönemi oldukça Roma ve coğrafyasında geliştiğini söylemek mümkündür. Özellikle Marcus Aurelius döneminde Hıristiyanlara eziyetin hala sürdüğü bir dönemde, Hıristiyanların Romalı erdemleri içinde yüksek bir yeri olan “devlet” algısının değiştirilmesi noktasında bu görüşlerin Patristik felsefenin siyasal düşüncelerinin olgunlaşması adına önemlidir. Çünkü Hıristiyanlık dininin, ona bağlı bireylerinin kendisine vermiş olduğu bir takım yükümlülükler yapma noktasında hiçbir dünyevi otoriteye bağlı olamayacağı ve eğer dünyevi otoriteye karşı bir yükümlülük olacaksa, onun Hıristiyanlık inancına göre

³⁴Derek Heater, *Yurttaşlığın Kısa Tarihi*, (Çev. Meral Delikara Üst), İmge Kitabevi, Ankara, 2007, s. 70.

³⁵David Miller vd., *Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi, I. Cilt 'A-J'*, (Çev. Bülent Paker-Nevzat Kıraç), Ümit Yayıncılık, Ankara, 1994, s. 48.

³⁶Ellen Meiksins Wood, *Yurttaşlardan Lordlara ...*, s. 157.

³⁷Jacques Le Goff, *Ortaçağ Batı Uygurluğu ...*, s. 27.

³⁸H. George Sabine, *Siyasal Düşünceler Tarihi I...*, s. 176-177.

³⁹Alâeddin Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Teori Yayınları, Ankara, 1986, s. 300.

⁴⁰Joseph Rickaby, *Ortaçağ Felsefesi*, (Çev. Filiz Didem Çoban Sarı), Fol Yayınları, Ankara, 2021, s. 77-78.

⁴¹İngilizce “*Panentheism*” olan Panteizm düşüncesi, genel olarak, her şeyde Tanrı'yı bulma, evrenin Tanrı ile dolu olması ve evrenin Tanrı'nın tam olarak kendisi olması olarak nitelendirilmektedir. Bu düşüncenin en yüksek noktasına ulaşılıp, günümüzde de ele alınmasında XVII. Yüzyılın önemli

düşünürü Baruch Spinoza'nın (Benedictus de Spinoza) (1632-1677) görüşlerinin büyük kısmının temellendirilmesinde kullanmasının etken olduğu düşünülmektedir. Spinoza'nın “bütün yaşam ve düşüncesini yöneten temel güdü, Tanrı sevgisidir, bu mistik düşünce” olduğu vurgulanmaktadır. Tanrı'yı her türlü cismin içinde arama düşüncesi Spinoza ile birlikte “en keskin formülünü kazanmıştır” denilerek, bu düşünürün Panteizm'e olan etkisi oldukça önemsenirken, bu formülde Panteizm, “‘ide’ ile ‘gerçek’ birbiriyle tam bir uygunluk halindedir; burada ‘mantiki sebep’ ile ‘reel neden’ özdeş şeylerdir; başka bir deyişle: Düşüncedeki bir düzen, gerçekteki bir düzeni olduğu gibi karşılamaktadır. Nasıl Tanrı'nın kendisi gerçekteki her şeyin kaynağı ise, Tanrı idesi de bütün bilgilerin kaynağıdır ve kaynağı olarak algılanmalıdır” şeklinde izah edilmiştir (Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 259, 261).

⁴²Ahmet Cevizci, *Ortaçağ Felsefesi ...*, s. 40-52.

tartılıp, öyle yerine getirilebileceği görüşü ortaya konmaya başlanmıştır. Bunun en temel nedeni de dünyevi otoriteyi reddetmeyen, hatta vaaz eden Hıristiyanlık öğretilerinin, söz konusu tam itaat olduğunda ise “daha yüce olan devlet bütün insanları içine alan aile değil manevi bir ülke, içinde insanın ebedi hayata ve herhangi bir dünya krallığının verebileceği hayatı ölçüye sığmaz bir biçimde aşan bir kadere varabileceği gerçek bir Tanrı krallığı” olduğuna duyulan kesin inanç olarak ortaya çıkmıştır.⁴³

Patristik felsefenin “altın çağı” olarak nitelenen dönemde Clemens, Origenes, Aziz Gregorios, Ambrosius, Jeromius ve Augustinus şeklinde sıralanabilecek olan Kilise babalarının ön planda olduğu görülmüştür. Özellikle Ambrosius, Jeromius ve Augustinus dışındakiler, önceki dönemde felsefe destekçisi olarak görülen Kilise babalarının düşüncelerini şerhler ile açıklamaya çalışmışlardır. Bu düşünürler genel olarak inancı akılla desteklemek ve karşıtlara Yunan felsefesiyle özdeşleştirdikleri inanç içerikleriyle karşıt görüş geliştiren kişilere karşı cevaplar vermekle iştigal olmuşlardır. Bu noktada Clemens ile başlayan bakış açısı ise “dinin kamusal boyuttaki düzenleyici unsuruna” da yön verme üzerinden siyasal ve toplumsal boyut kazanmaya başlamıştır. Bu bağlamda Clemens ve onun ardılları, Ortaçağ düşüncesi üzerinde yeni oluşmaya başlayan “kamusal olana vurgu” düşüncesine katkı sağladıkları belirtilmektedir. Clemens ve onun ardıllarının ortaya koydukları bu düşünce, Hıristiyanlık teolojisi üzerinden kendilerinden sonraki düşünürler ve filozofların geliştirmiş oldukları siyasal düşüncelerin şekillenmesi noktasında ve devlet ve yönetim aygıtları üzerinde de kalıcı izler bırakmışlardır.⁴⁴ Bu dönem ve daha sonra tüm Ortaçağ’ı belirleyecek olan ve yerel anlamda Kilise örgütsel yapısının Avrupa’da kök salmasının önemli yapıları olan “manastır” bir kurumsal yapı olarak oldukça genel kabul edilir bir Hıristiyanlığın “kırsal faaliyeti” olarak görülmüştür. Özellikle Batı Avrupa’daki manastırlar, özellikle önemli bir “ekonomik yönetim modeli” olarak yüzyıllarca sosyal hayatı şekillendirmeyi başarmıştır.⁴⁵

Siyasal ve kültürel anlamda Avrupa toplumunu oldukça etkileyen Kilise babaları ve onların düşüncelerini baz alarak önce teoriler, daha sonra da pratikler üreten şahsiyetler, devlet yapılanmalarının siyasal olarak “teokratik monarşi” olarak yeniden şekillenmesi noktasında Avrupa’da erken Ortaçağ’da etkin rol oynamaya başlamışlardır.⁴⁶ Batı Roma İmparatorluğu’nda ve özellikle de IV. yüzyılın sonlarına doğru devlet yapılanması içinde dini “piskoposluk” görevi gibi unvanlar üzerinden etkin olarak yer almaya başlamışlardır. Bu durum Patristik felsefenin özellikle siyasal, kültürel ve sosyal olarak pratiğe geçirilmesi noktasında önemli bir durum olarak değerlendirilebilmektedir. Batı Roma’nın artık bu çöküş sürecinde siyaseten yetersiz devlet yöneticilerinin yanında görülen Kilise örgütü, devlet içinde yükselmek ve devlet gücünü kontrol edebilmek amacıyla oldukça etkin bir hale gelmiştir. Bu dönem ile birlikte Kilise babalarından önemli figürler olan Ambrosius gibi kimseler, devlet yapılanması içinde oldukça faal olarak bulunmuşlar ve hatta bu durumun da bir getirisi olarak Ambrosius’un imparatora kimi zaman eşiti gibi ama genellikle onun üstünde bir makamı gibi davranabildiği ifade edilmektedir. Daha sonra “aziz” olarak anılacak olan Ambrosius, piskoposluk görevinde iken, Roma İmparatorluk yönetimiyle, Roma’nın pagan inancı içinde önemli bir yeri olan sunak yerleri ile ilgili olarak çeşitli tartışmalara girişmekten kaçınmamıştır. Sonunda Ambrosius dediği olmuş ve Roma’daki pagan sunak yerlerinin dini bir kimliğe sahip olduğu ve bunların Hıristiyanlar için

kabul edilemez olduklarını düşünerek kaldırılmasını sağlamayı başarmıştır.⁴⁷

Hıristiyanlığın henüz baskı altındaki bir inanç sistemi olmaktan kurtularak, bir-iki yüzyıl gibi kısa bir süre içerisinde Roma İmparatorluğu’nda devlet politikası anlamında meydana getirebildiği bu gibi değişimler yanında, oldukça kısa sürede Roma’nın bir devlet olarak kurum ve yapısının da Hıristiyanlığı önemli oranda etkilemiş olduğu da önemli iddialardan biridir. Özellikle Roma İmparatorluğu’ndaki halk arasında ve imparatorlar başta olmak üzere devlet yöneticileri içinde Hıristiyanlığı seçen kişilerin sayısı arttıkça, Kilisenin ve Kilise babalarının “siyasal işlere karşı ilgisizlikleri kaybolmaya başlamış”tır.⁴⁸

Kilise babalarının devlet aygıtını önemsemeye başlamalarıyla birlikte, kaçınılmaz olarak Roma’yı her yönden etkilemeye başladıkları da bir gerçekliktir. Ancak Roma yüzyıllardır istikrarlı bir şekilde süren kültürel ve kadim bir medeniyet olarak, Hıristiyanlığı etkisi aldığı en önemli alan “dil”dir. Yine önemli bir Kilise babası olan Jeromius’un Hıristiyanlığın Roma’nın resmi dini olarak kabul edilmesinden daha önce bir dönemde “Vulgata” adlı İncil versiyonunu, Latince olarak tamamlaması bu noktada önemli olarak görülmektedir. Bu İncil versiyonu, daha sonra sadece Roma İncil öğretimi için temel olmakla kalmamış, aynı zamanda “Roma hukuku” açısından da içinde elverişli terimler barındıran önemli bir metin olarak anılmıştır. Kısmen yeni sayılabilecek olan Roma Kilisesi de yapısal bir organizasyon olarak bu terimlere göre ve bu bağlamda oluşturulan teolojik, siyasal ve yönetsel anlamlandırmalar üzerinden kurumsal olarak düzenlenmesini gerçekleştirmiş ve bu nedenle de Kilise yapısal olarak Roma İmparatorluğu’na yapısal boyutta önemli benzerlikler gösterir tarzda bir gelişim süreci göstermiştir. Bu noktadaki önemli örneklerden biri, papaların Kilise emirlerini Roma gibi emperyal bir ferman gibi şekillenmeye başlanmış ve yayımlanmıştır. Bu bağlamda bir ikinci örnekte Papa I. Leo’nun (400-461) *Vulgata* İncilindeki anlamlandırmalar dâhilinde belli yorumlamalara giderek, kendisinin Petrus’un (?-64/68) varisi olarak tanımlamış ve bu tarihten itibaren papalık ile onu yürüten kişi birbirinden ayrılmıştır.⁴⁹ Papaların devlet aygıtına ilgilerinin genel sonuçlarıyla birlikte, yaşanan gelişmeler Ortaçağ felsefesi uzmanı Joseph Rickaby’e göre şu şekilde sonuçlanmıştır; “Kilise ve devlet birbirine bağlıydı ve barbarlar Batı Roma İmparatorluğu’nu parçaladıklarında Kilise misyonerleri sağ ellerinde İncilleri,ollarında Roma hukuku ve Roma sosyal kurumlarını taşıyarak onların arasına gittiler”.⁵⁰ Bu durum daha sonra da kişilerin kişisel özellikleri önemini kaybederek makamın değerinin herkes için bağlayıcı bir hale gelmesinin önünü açmıştır. Bu noktada Hıristiyanlık, “bir yandan gerçek Hıristiyan devletin her dünyevi siyasal kurumun üstünde ısrar ederken, siyasal otoritenin gerekliliğini savunan bir doktrini dile getirmek zorunda” kalmıştır.⁵¹ Bu anlayış daha sonra Hıristiyanlık siyasal düşüncesi ile Roma siyasal yapısının nispeten melezlenmesinin önünü açmış ve Roma hukuku üzerinden, kamu hukukunun Batılı normlarda gelişmesinde, modern dönem adına önemli bir başlangıç oluşturmuştur.

⁴³H. George Sabine, *Siyasal Düşünceler Tarihi I...*, s. 179.

⁴⁴Etienne Gilson, *Ortaçağda Felsefe ...*, s. 47-51.

⁴⁵Georges Duby, *Ortaçağ İnsanları ve Kültürü*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara, 1990, s. 223.

⁴⁶Joseph Canning, *A History of Medieval Political Thought 300-1450*, Routledge, London/New York, 2005, s. 43.

⁴⁷Bertrand Russell, *Batı Felsefesi Tarihi ...*, s. 328-333.

⁴⁸Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1995, s. 75-76.

⁴⁹Martin Loughlin, *Kamu Hukukunun Temelleri*, (Çev. Dilşad Çiğdem Sever-Kivircim Turanlı), Dipnot Yayınları, Ankara, 2017, s. 29.

⁵⁰Joseph Rickaby, *Ortaçağ Felsefesi ...*, s. 78.

⁵¹Donald Tannenbaum ve David Schultz, *Siyasi Düşünce Tarihi*, (Çev. Fatih Demirci), Adres Yayınları, Ankara, 2006, s. 115-116.

3. Patristik Felsefe'nin Hıristiyanlık Siyasal Düşüncesi İçinde Belirleyici Unsur Haline Gelmesi: Augustinus'un Teolojik, Siyasal ve Toplumsal Düşünceleri

XIII. yüzyıla kadar Avrupa düzleminde Hıristiyanlığın "Tanrıbilimsel" düşüncesini belirleyen şahsiyetin, ortaya koyduğu yapıtlarıyla birlikte Augustinus olduğu genel bir kabuldür. Özellikle Thomas Aquinas'ın (1225-1274) da içinde olduğu düşünürler silsilesinin Aristoteles'i tekrar keşfederek, Hıristiyan düşünce sistematiğini ona göre tekrar şekillendirmelerine kadar, "Augustinusçuluk" olarak kabul edilen anlayışın yüzyıllar boyunca Hıristiyanlığın temel kabullerini oluşturduğu bilinmektedir.⁵² Tarihsel olarak ve Hıristiyan dünyadaki görüş ayrılıklarının ortaya çıkmasından sonra, Batı Kilisesi olarak bilinen "Roma Kilisesi"nin "doktoru" olarak nitelendirilen ve Hıristiyanlık teolojisinde "Saint Bishop of Hippo Regius (Annaba Başpiskoposu veya Akıl Yaşlısı)" adıyla tanımlanan Augustinus⁵³, aynı zamanda da Patristik felsefenin altın çağının en önemli ismi olarak kabul edilmektedir. Kendisinden yaklaşık 800 yıl sonra yaşayan Thomas Aquinas'a kadar Hıristiyan felsefesinin en büyük ve yetkin ismi olarak⁵⁴ tartışmasız olan Augustinus, bu yetkinliğini özgün sentez fikriyle birlikte yani *Helenistik* dönem Yunan fikri ile Doğu Akdeniz'de önemli bir gelişim gösteren Hıristiyanlık düşüncesinin birleştirilmesine yapmış olduğu katkı nedeniyle elde etmiştir.⁵⁵ Augustinus, dini bir şahsiyet olmasının yanı sıra çağı adına bir "dibilmeci" olarak da kabul edilmektedir. Augustinus'a yapılan bu nitelendirmenin sebebi, hem memleketi olan "Kuzey Afrika (Kartaca)"da ve hem de Roma'da almış olduğu uzun süreli "Latin retorik eğitimi"nden dolayı ve sonra Latince'ye bir dil olarak yapmış olduğu katkılardan dolayıdır. Bu noktada yine bir Kilise babası olan Ambrosius ile tanışmasının hayatının sonraki bölümü için belirleyici olduğu da ifade edilmektedir. Gençliğinde önceleri "Manichaeus (Manikeizm)"⁵⁶ dinine ilgi duyan, daha sonra Hıristiyan olmadan kısa süre önce de "Platoncu" anlayışlara⁵⁷ merak duyan Augustinus, Ambrosius ile tanışmasından sonra Hıristiyan olmuştur (386). Augustinus'un, sadece bir din adamı değil, hayatının önemli bir bölümünü geçirdiği Roma'da dönemin eğitim şartları içinde "retorik profesörü" olarak da hayatını sürdürmüş olduğu ifade edilmektedir.⁵⁸ Augustinus'u diğer Kilise babalarından ayıran en önemli özellik, onun felsefe ve teoloji konusundaki yetkinliğini yanı sıra onun Hıristiyanlık dünyası adına kesin bir şekilde ilk ve en önemli siyasal düşünür olarak kabul edilmesidir. Özellikle "*Tanrı Kenti*" adlı eseri, günümüzde de Tüm Hıristiyanlık dünyası için "klasik siyaset felsefesi"nin en önemli eserlerinden biri olarak gösterilmektedir.⁵⁹ Bu esere ek olarak, "*İtraflar*" ile "*Enchiridion*" adlı eserleri de yine belli siyasal mesajlar içermelerinin yanı sıra Latin dili ve Hıristiyanlık teolojisi adına kuramsal eserler olarak nitelendirilerek, bu konularda "el kitabı" tanımlaması yapılan metinler olarak kabul edilmektedir.⁶⁰

Bu özellikleri bağlamında üzerinde önemle durulması gereken bir Kilise babası olan Augustinus'un, Hıristiyanlık teolojisi ve Patristik felsefenin ortaya koyduğu düşüncelere o denli büyük bir etkisi

olmuştur ki, kendi adıyla anılan "Augustinusçuluk" anlayışı, kendisinin bizzat geliştirdiği bir anlayış değildir. Bu anlayışın düşünsel çerçevesi kendi ölümünden sonra ardılları tarafından geliştirilmiş ve Hıristiyanlığın yüzyıllar boyunca siyasal düşünceler sistematiğinin belirleyicisi olmuş bir düşünce geleneği haline almıştır. Batı literatüründe "Siyasal Augustinusçuluk" olarak anılan bu düşünce geleneği, özellikle kendisinin ölümünden yarım yüzyıl kadar sonra Kilisenin başına geçen Papa Gelasius (?-496) tarafından "papaların dünyasal yetke karşısında kendilerinin oluşturdukları yetke anlayışı içinde örneklendirdikleri, böylelikle de bütün Ortaçağ boyunca gelişen ... laik bir düşünce akımı" olarak nitelendirilen bir anlayış olarak görülmüştür.⁶¹

Augustinus, kendisinden sonraki Hıristiyan teolojisini ve siyasal düşüncesini büyük ölçüde etkilemesi bir yana, kendi iç dünyasıyla ilgili önemli bilgiler verdiği *İtraflar* adlı eserinden dolayı, kişisel olarak da kendisine ilişkin en çok bilgi sahibi olunan Kilise babasıdır. Augustinus, *İtraflar*da etkilenmiş olduğu tüm felsefi ve dini kaynakları, kendi iç çelişkileri ve Hıristiyanlıkla birlikte varmış olduğu iç huzur ve aynı zamanda da pişmanlıkları üzerinden insanlığa sunmayı uygun görmüş bir şahsiyettir. Augustinus özellikle *İtraflar*ın önemli bir bölümünde Platoncu felsefeyi Hıristiyan öğreti ile karşılaştırmış ve bu bölümde Tanrı'nın kendisine Yunanca'dan Latince'ye çevrilmiş bazı Platoncu kitapları anlattığını iddia etmiş ve o kitaplardan da başlangıçta açıkça sözün var olduğunu gördüğünü, sözün Tanrı katında bulunduğunu ve sözün Tanrı olduğu düşüncesiyle, Platon üzerinden Yunan felsefesi ile Hıristiyanlık teolojisi arasındaki bazı noktalar üzerinden İsa Peygamberin öğretilerine ilişkin bazı çıkarımlara ulaşmaya çalışmıştır. Bu şekilde Tanrıyı anlama adına yapmış olduğu büyük uğraşlar sonunda Augustinus'un vardığı sonuç, "Platon'un kitaplarını okuduktan ve onlardan cisimsiz hakikati aramam gerektiğine ikna olduktan sonra bakışlarımı yarattığın varlıklar aracılığıyla görünmez doğana çevirdim, ama ruhumun karanlığının bu yüceliği temaşa etmeme izin vermediğini görünce tam anlamıyla hüsrana uğradım"⁶² şeklinde olmuştur.

Augustinus'un çeşitli kıyaslamalar üzerinden gitmiş olsa da Hıristiyan teolojisinin belli noktalarda Yunan düşünce dünyasına atıfları ya da belli ortak noktalar üzerinden sürekli olarak bir "karşıtlık vurgusu" bağlamında düşüncelerini kuvvetlendirmeye çalıştığı bir gerçekliktir. Augustinus bunu yaparken de kendi yaşamı üzerinden, özellikle de Tanrı inancına ulaşmadan önceki yaşamı üzerinden konuyu güçlendirme eğilimi içinde olduğunu görmeye mümkündür. Bu noktada Augustinus bir Kilise babası olarak ortaya "bilgi kuramı"na dair çeşitli açıklamalara girilmiş ve bu girişimlerin sonunda da "bir şey daha iyi ve daha değerli olduğunda varlık hiyerarşisinde de daha üst bir yerde yer alacaktır" sonucuna varmıştır. Augustinus'a göre bu anlamda en değerli ve iyi olan Tanrı olduğuna göre o en üst kıymete haizdir. Augustinus'un bu kademe anlayışında, nispeten üst sırada "insanların ruhları" ve en alt kademe maddi ve fiziki şeyler bulunmaktadır. Bu değerlendirmenin yanı sıra kötülüğü

⁵²M. C. Howatson, (Ed.), *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, (Çev. Faruk Ersöz), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2015, s. 124.

⁵³Ted Honderich (Ed.), *The Oxford Companion to Philosophy ...*, s. 64.

⁵⁴Ahmet Cevizci, *Felsefenin Kısa Tarihi ...*, s. 122.

⁵⁵David Luscombe, *Medieval Thought*, Oxford University Press, Oxford/New York, 2004, s. 8.

⁵⁶İranlı *Mani*'nin (215-275) ortaya koyduğuna inanılan Manichaeus, Hıristiyanlığın geliştiği dönemlerde Ortadoğu, ön Asya ve Kuzey Afrika coğrafyasında ona rakip olduğu nitelendirilmiştir. Bir din öğretisi olarak, "Eski Mezopotamya, İran, Hint ve Gnostik Hıristiyan din görüşlerinin bir karışımı olan sert *düalist* bir öğretisi" olduğu kabul edilen Manichaeus'un belli ilkeler çerçevesinde geliştiği görülmüştür. Bu anlayışa göre, "Bir yanda, 'Kötü ilkesi' (Karanlık ülkesi) öbür yandan da 'İyi ilkesi' (Aydınlık ülkesi) bulunmaktadır. Başlı başına birer güç, bağımsız birer ilke olan bunlar,

birbirleriyle sürekli bir savaş içindedir. Bu savaş, insan ruhunun içinde olup bitmektedir. Bu anlayıştan da, çok sıkı (bir) ... ahlak anlayışı oluşur (Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 135)".

⁵⁷Ted Honderich (Ed.), *The Oxford Companion to Philosophy ...*, s. 65.

⁵⁸David Miller vd., *Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi, I. Cilt ...*, s. 48.

⁵⁹Augustine, *Political Writings*, (Trans. Michael W. Tkacs-Douglas Kries), Hackett Publishing Company, Indianapolis/Cambridge, 1994, s. vii.

⁶⁰Alev Alathı (Ed.), *Batı'ya Yön Veren Metinler I ...*, s. 226.

⁶¹Jeannine Quillet, "Aziz Augustinus ve Siyasal Augustinusçuluk", (Çev. Necmettin Kâmil Sevim), *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, (Ed. Philippe Raynaud-Stéphane Rials), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 110.

⁶²Augustinus, *İtraflar*, (Çev. Çiğdem Dürüşken), Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 219.

de ele alan Augustinus, kötülüğü hiçlikle özdeşleştirmek istemiş ve “bir şey eğer varsa o iyidir” düşüncesini vaaz etmiştir. Bu anlayışa göre de olması gereken bir iyiliğin yokluğu olarak beliren kötülüğün kendisinin pozitif bir varlığından söz edilmesi mümkün olmaz. Augustinus’a göre, dünya içinde kötülüğün, insan eliyle getirildiği ve bir şeyin olması gereken iyiliğinin bundan yoksun bırakılmasıyla ortaya kötünün çıktığı düşüncesi ortaya konmuştur. Augustinus burada bir paradoks üzerinden yürümüş ve Tanrı’nın “kötülüğün içinden iyiliği çıkarmanın ve sonra da hiçbir kötülüğün var olmasına izin vermemenin daha iyi olacağına hükmettiğini” belirterek, iyiliğin kötülük üzere var olduğunu ifade etmiştir.⁶³ Bu anlayışı üzerinden *Tanrı Kenti* adlı eserin bir paradoksal var oluşun sonucu olarak yaşanan hayatın daha iyi anlaşılması ve Tanrı’ya olan inancın pekiştirilmesi noktasında, insanların başına gelenlerin sebep-sonuç ilişkisi üzerinden temellendirilebilmesi için Augustinus tarafından kaleme alındığı düşünülmektedir. Özellikle Roma’nın Hıristiyanlığa geçtikten sonra barbarlar tarafından yağmalandığı bir dönemde hala Pagan inancına sahip olanlar bu durumu atalarının dinlerini bırakmaları olarak görmüşlerdir.⁶⁴ Bazı Paganlar eğer Jüpiter’e tekrar tapılırsa bu durumun düzeleceğini vaaz etmişlerdir. Bu nokta sorunun İmparatorun Jüpiter’e yüz çevirmesinden kaynaklandığı iddiasının çürütülmesi için Augustinus’un iyiliğin, kötülüğe karşı savaşı düşüncesi noktasında ele alınan eser, belli bir bağlamda Paganizme karşı bir yanıt olarak ortaya konmuştur. Eserin genel bağlamı ise tarihsel bir süreç içinde zaman zaman da teolojik düşüncenin dışına da çıkılabilecek tarzda, hatta bazen de Hıristiyanlığın siyasal bağlamdaki kamuyu ilgilendiren emir-yasak-faaliyetler noktasında güçlü savlarla birlikte ve insanlık ile dinler tarihindeki önemli gelişmelerin ortaya konması çerçevesinde geliştiği görülmektedir.⁶⁵

Augustinus’un *Tanrı Kenti* ve *İtiraf*lar adlı eserlerindeki yaklaşımları üzerinden konu irdelendiğinde, genel perspektif içinde siyasal düşüncelerinin temelinde etik ve adalet düşüncesinin hayatının Hıristiyan olmadığı dönemdeki etkilendiği düşünür ve anlayışların etkili olduğu görülmektedir. Özellikle Romalı meşhur retorik ustası ve devlet adamı Cicero’nun “halkın birliği” ve “kamu yararı” adına faaliyet göstermenin erdemleri noktasındaki fikirlerinin, belli noktalarda tersi bir bakış açısı ile de olsa Augustinus tarafından Tanrı’nın kentinin temsili üzerinden değerlendirildiği ve özellikle de *respublica* (devlet) anlayışının neredeyse Hıristiyan topluluğunun “adil yaşam anlayışı” bağlamında yeniden ele alındığı dikkat çekmektedir. Bu şekilde Roma’nın eski erdemli ve aranan günleri ile Hıristiyanlığın halkı kurtuluşa götürecektir düşüncesinin Augustinus’un siyasal görüşlerinde oldukça belirgin olduğu görülmüştür.⁶⁶

Birçok İlkçağ ve Ortaçağ inanç sistemi ile bir şekilde hemhal olan Augustinus’un Hıristiyanlığın siyasal düşüncesini üzerinde uzun süre etkili olan kısmen özgün felsefi düşüncesi, hem etik hem de bilgi anlayışları noktasında belli bir anlayış olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktada duygulara ve aşka da oluşturduğu teolojik anlayışta önemli bir yer veren Augustinus, özellikle aşkın yalnızca bireyleri etkileyen bir unsur değil aynı zamanda toplumları da harekete geçiren bir yapı olduğundan hareketle *Tanrı Kenti* adlı eserinde oldukça yer vermiştir. Bu bağlamda Tanrı Kenti’nde “yeryüzü” ve “gökyüzü” devletleri

ayrımını ayrıntılı olarak kaleme alan Augustinus bu bağlamda, ortaya koyduğu ahlaki doktrininde mevcut maddi nesnelere ziyade, Tanrısız oluş ve olguları aşkın nesnesi olarak değerlendirmiş ve Tanrısız olanı kabul edenlerin gökyüzü devletine, Tanrısız olanın yerine diğer dünyevi metalleri gözetimlerinin ise yeryüzü devletine ait olduklarını ifade etmiştir.⁶⁷ Augustinus’da ele alınan Tanrı devleti ya da gökyüzü devleti ideal bir devlet formu olarak ele alınmazken, yeryüzü devletinin Tanrı devletini örnek alması ve ona en yakın formda bir düzene ulaşması gerekliliği ortaya konmuştur. Bu noktada Augustinus’un Tanrı devleti, “kesinlikle yüce İlahi Takdir düzenlemesiyle tüm milletlerin tüm kitaplarını aşan ve her türden insan ruhunu kendisine tabi kılabilecek kadar ilahi bir otorite tarafından mükemmelleştirilmiş (olan)” bir yapıdır.⁶⁸ Augustinus tarafından ortaya konulan Tanrı devletinde ön plana çıkan düşünce, “kalbi Tanrı sevgisi ile dolu insanların bir birliği” oluşturma iradelerinin ifade edilmesi olarak nitelendirilmiştir. Çünkü ona göre, “bedenin barışı, organların düzenli bir birlik oluşturmasıyla sağlanır.”⁶⁹ Çünkü Tanrı devletinde, yeryüzü devletinde var olan “ilk günah” bulunmamaktadır ve ilk günahın sebep olduğu mal ve mülk hırsı ile insanlar arasındaki eşitsizliğin kaynaklarından biri olan “eşitsizlik” de bulunmamaktadır.⁷⁰ Bu noktada olabildiğince yeryüzü devletini Roma örneği üzerinden eleştiren Augustinus’a göre, “adil ve gerçek devlet, ancak Tanrı’ya gerekli saygıyı gösteren bir devlet olarak” tespit edilmiş ve onun bu öğretisi, “daha üzerinden çok geçmeden ... tinsel yönünden sıyrılmış; egemenlik *dominium*’un (lordluk, mülk) iki işlevsel kurum, Kilise ve devlet arasında paylaştırılması yönünde bir taslak olarak anlaşılması” ardılları tarafından teolojik olarak bir kural olarak ortaya konmuştur.⁷¹

Döneminin hem Hıristiyanlık teolojik anlayışını, hem de dönemin siyasal düşünceler geleneğini etkileme noktasında fikirleriyle oldukça güçlü olduğuna şüphe olmayan Augustinus, üzerinde oldukça güçlü bir şekilde durduğu devletin kökenine, Tanrı tarafından insana verilmiş bir yetkinlik olan birlik olmayla beraber, “sosyalleşebilme” yetisi üzerinden değerlendirmiştir. Özellikle Âdem Peygamberden gelme üzerinden, insanların ortak kökenlerinin kardeşlik oluşturma anlamında önemini ortaya koyarak,⁷² insanların bir arada yaşamalarının sebebini de bunun üzerinden okumaya çalışarak, toplumların ve ulusların ortaya çıkışları ile gelişmelerini okumaya çalışmıştır.⁷³ Sosyalleşme kabiliyeti gruplar halinde yaşamayı sağlarken aileleri ve devlet örgütlenmesini mümkün kılmıştır. Bu noktada Tanrı devleti ile yeryüzü devletinin bu süreçteki ayrışma koşullarını ayrıntılı olarak açıklamaya girişen Augustinus, bir devletin gerçek “adalet” üzerinden şekillenmesi gerektiğini ispata çalışarak bu durumu ortaya koymak istemiştir.⁷⁴ Kendi yaşadığı çağ adına, Ona göre yeryüzü devleti, “bu yüzyılda görülebilecek olan şeyin ötesinde bir beklentinin söz konusu olamayacağı” yer olarak betimlerken, Tanrı devletini ise “kendisini hor görmeye değin varan bir Tanrı sevgisi” olarak görmekte ve ancak “her şeyin iyi yönetimini güvence altına alan yeryüzü sitesinin yasalarına uymanın” gerekli olduğunu vurgusundan ise hiçbir zaman vazgeçmemiştir.⁷⁵ Bu bağlamda Augustinus için *Tanrı Kenti* isimli eserindeki insanın temel amacı olarak, “iyi insanın göstergesi kamu görevlerine değil de ibadete katılmak” net olarak ortaya konmuş bir düşünce olmuştur.⁷⁶

⁶³Aktaran Alev Alatl (Ed.), *Batı’ya Yön Veren Metinler I* ..., s. 222.

⁶⁴Augustinus, *Tanrı Şehri*, (Ed. Kadir Canatan), Eski Yeni Yayınları, Ankara, 2021, s. 24.

⁶⁵Augustine, *Political Writings* ..., s. xiii-xvii, 34-35, 52-53; Augustinus, *Tanrı Şehri* ..., s. 24-30.

⁶⁶Joseph Canning, *A History of Medieval Political* ..., s. 40-41.

⁶⁷Augustine, *Political Writings* ..., s. 97-99; 105; 108-109.

⁶⁸Augustinus, *Tanrı Şehri* ..., s. 33.

⁶⁹Augustinus, *Tanrı Şehri* ..., s. 135.

⁷⁰David Luscombe, *Medieval Thought* ..., s. 15-16; Ted Honderich (Ed.), *The Oxford Companion to Philosophy* ..., s. 65-66, 636; H. George Sabine, *Siyasal Düşünceler Tarihi I*..., s. 185-188.

⁷¹Aktaran David Miller vd., *Blackwell’in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi, II* ..., s. 73.

⁷²Augustinus, *Tanrı Şehri* ..., s. 48-51.

⁷³Bertrand Russell, *Batı Felsefesi Tarihi* ..., s. 349-350; H. George Sabine, *Siyasal Düşünceler Tarihi I*..., s. 187.

⁷⁴Augustinus, *Tanrı Şehri* ..., s. 134.

⁷⁵Jeannine Quillet, “Aziz Augustinus ve Siyasal Augustinusçuluk” ..., s. 117; Augustine, *Political Writings* ..., s. 157-158.

⁷⁶Derek Heater, *Yurttaşlığın Kısa Tarihi* ..., s. 70.

Augustinus'un Hıristiyanlık siyasal ve teolojik anlayışı üzerinden ortaya koyduğu "insan ırkının iki karşıt krallığa" ait olduğu yönündeki savları, kendi çağından yaklaşık 1100 yılı aşkın bir süre sonra XVI. Yüzyılda bir din adamı olan Martin Luther'in Hıristiyanlık da meydana getireceği "reform" hareketindeki teolojik olarak yaşanacak ayırmda kullanacağı "iki düzen doktrini"nin ortaya konmadaki önemli fikri ve teolojik etkenlerden biri olmayı başarmıştır.⁷⁷ Augustinus'un görüşlerinin oldukça uzun bir süre sonra tekrar etken hale gelmesi noktasında, önemli Ortaçağ düşünce tarihi uzmanı Jacques Le Goff'un görüşleri önemlidir. Augustinusçuluk, ancak kendi yaşadığı dönemden neredeyse sekiz yüzyıldan fazla bir zaman sonra Thomas Aquinas'ın da içinde olduğu düşünürler ve teologlar silsilesiyle birlikte Hıristiyan siyasal ve teolojik düşüncesini içinde etkinliğini belli bir noktada kaybetmiş olsa da Le Goff'a göre, özellikle "Augustinusçu iklim" XIV. ve XV. yüzyıllarla birlikte yine gündeme gelmeyi başarmıştır.⁷⁸

Sonuç ve Değerlendirme

Bir inanç sisteminin bir çağın tüm düşünsel, siyasal ve sosyal ilişkiler ağını nasıl belirleyebileceği adına incelenmesi gereken yegâne dönemin Ortaçağ, bu noktada bir din olarak varlığını ve otoritesini belli çerçevelerde neredeyse bir kıtanın tamamına kısa sayılabilecek zaman aralığında kabul ettirebilmesi noktasında da Hıristiyanlığın incelenmesi önemli bir durumdur. Çünkü Hıristiyanlığın, dünyaya bin yılı aşkın süre yön veren bir düşünce geleneği olarak Yunan felsefesini ve bir devlet sistemi olarak da Roma'nın neredeyse tüm Avrupa'yı kapsayan siyasal, kültürel ve sosyal belirleyiciliğini birkaç yüzyıl içinde bitirmesi önemlidir. Ayrıca bu çalışmada da atf yapılan birçok Ortaçağ uzmanının da belirttiği gibi bu yaşanan gelişmelerin zaman zaman bir "devrim" olarak nitelendirilmesi, siyasal ve düşünce tarihi adına önemli bir toplumsal durumu ortaya koymaktadır.

Avrupa düzleminde kendi siyasal anlayışı ve kültürel kodlarını Ortaçağ'dan, modern döneme kadar süren dönemde hâkim paradigma haline getiren Hıristiyanlık, ilk başlarda sadece bir dini bir topluluk olarak ayakta kalabilmek için Roma'nın ceberut uygulamaları üzerinden ele yürütülen baskılara karşı mücadele içinde olmuştur.

Bu süreçte, özellikle Pagan bir coğrafya olan Roma İmparatorluk hinterlandı ile Batı Avrupa düzleminde kendilerini siyasal ve toplumsal olarak savunmak noktasında önemli bir literatür oluşturma gayretine de giren Hıristiyanlık, büyük çoğunluğu Patristik felsefe ekolü içinde yer alan şahsiyetlerin önemli çalışmaları sayesinde hem kendisini retorik olarak, hem de teolojik olarak geliştirme fırsatı bulmuştur. Bu çalışmaların büyük çoğunluğu, neredeyse Ortaçağ boyunca Hıristiyanlık içinde beliren farklı birçok anlayışın ana nüvesini de oluşturan siyasal ve teolojik olguların temellendirilmesinde kullanılmışlardır.

Hıristiyanlığın siyasal ve teolojik anlamda Erken Ortaçağ'da Batı Avrupa düzleminde etkili olan en önemli eserlerin sahibi de yine Patristik felsefe ekolünden olan Augustinus'tur. Yaşamının ilk safhalarında bazı dinsel doktrinler ve düşünce geleneklerinden etkilenmesine rağmen, yaşadığı çağa göre hem filolojik, hem de felsefi anlamda kendisini oldukça entelektüel boyutta geliştirebilen ve günümüzde de kabul edilen bir retorik ustası olan Augustinus, hem Patristik felsefenin neredeyse bin yılı aşkın süre belirleyicisi olarak, hem de siyasal olarak Hıristiyanlığın kabul edilmiş bir "devlet doktrini"ni ortaya koyabilmesi ile Batı literatüründe önemli yere sahip olmuş bir kişi olarak ortaya çıkmıştır. Onun Hıristiyanlık teolojisinde belirleyici ve hatta birçok uzmanın betimlemesiyle "el kitabı" olarak görülen bazı çalışmalarının yanı sıra *Tanrı Kenti* adlı siyasal eseri, Hıristiyanlığın Batı Roma'nın yıkılışı sonrasında

neredeyse tüm Ortaçağ'da dünyevi iktidarın, semavi iktidar karşısında "alt" kademede değerlendirilmesini sağlamış olduğu konum, bugün tarihi bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır. Augustinus'un özellikle *Tanrı Kenti* eserinde ortaya koymuş olduğu görüşlerin, neredeyse kendi ölümünden sonra bin yıl boyunca Avrupa'da Kilise'nin devlet karşısındaki ulaştığı gücün yegâne kaynağı olduğu güçlü kabullerden biridir. Özellikle dünyevi iktidarın "otorite" ve "hukuki" düzenleme yetkileri bağlamındaki "haklarını" metinlerinde kabul etmiş gibi görünen Augustinus'un, dünyevi iktidarın sürekliliği ve "istikrarı" için ise daha ziyade Tanrı'ya ve topluma karşı "sorumlulukları"ni ustalıkla bir dille ön plana çıkartması, retorik sanatının ustaca kullanılması noktasında önemli bir durumdur.

Augustinus, yaşadığı çağda hala Roma İmparatorluğu'nun güçlü konumuna karşı, Hıristiyanları Kilise kurumunun belirleyiciliği ve örgütlenmesi üzerinden bir "birlik" olarak görerek, sosyal ve dinsel olanın siyasal olana üstünlüğü ile inananları dünyevi iktidarın zorbalıklarından koruyabilmek için din-devlet "dengesi" fikrini de öne sürmesiyle de bir şahsiyet olarak Hıristiyanlık içinde dominant bir işlev yerine getirmiştir. Bu fikirler, Augustinus ve onun üzerinden de Patristik felsefenin Hıristiyanlığın resmi doktrinel görüşlerini belirleyebilmeleri adına uzunca süre varlığını sürdürmüştür.

Patristik felsefe ve Augustinus üzerinden yapılan bu anlamlandırma ve analizlerin yanı sıra, özellikle Augustinus'un devlet aygıtına karşı Kilisenin konumunu nerede gördüğü noktasındaki bakış açısı, Hıristiyanların konuya yaklaşımları bağlamında oldukça belirleyici olduğu muhakkaktır. Onun devlete biçtiği rolün tam olarak Hıristiyanlık teolojisi içindeki konumunun niçin bin yılı aşkın bir süre etkili olduğunu anlayabilmek konusu bu noktada önemlidir. Çünkü Patristik felsefenin önde gelenleri ve Augustinus'un ortaya koymuş olduğu fikirler, "iyi" ile "kötü" arasındaki mücadele içinde iyinin Hıristiyanlık üzerinden ele alınması bağlamında, bu inancın mensupları için yüzyıllar boyunca büyük bir motivasyon kaynağı olmuştur.

Sonuç olarak, Patristik düşünce üzerinden Hıristiyanların Tanrı'nın dünyadaki temsilcileriymiş gibi neredeyse görevli olarak algılanması, sonraki yüzyıllarda Hıristiyanlık teolojisinin aldığı yeni anlayışlar üzerinde çok derin izler bırakmıştır. Bu bağlamda Patristik felsefenin ileri gelenlerinin ortaya koymuş olduğu birçok yapıt ile Augustinus'un özellikle *Tanrı Kenti* adlı eserinin inananlar için İncil'in teolojik ve siyasal olarak belirleyici birer yorumu şeklinde algılanması, sonraki yüzyıllarda Batı'da şekillenen birçok sosyal ve siyasal doktrin temellendirilmesinde kullanılmış olması da önemli bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır.

⁷⁷David Thomson, *Siyasi Düşünce Tarihi*, (Ed. Serdar Taşçı), Metropol Yayınları, İstanbul, 2006, s. 56.

⁷⁸Jacques Le Goff, *Ortaçağda Entelektüeller*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ayrıntı Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 181.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, Mehmet Ali ve Levent Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, İmge Kitabevi, Ankara, 1991.
- Alatlı, Alev (Ed.), *Batı'ya Yön Veren Metinler I (...-1350)*, Kapodokya MYO, Melisa Matbaacılık, İstanbul, 2010.
- Augustine, *Political Writings*, (Trans. Michael W. Tkacs-Douglas Kries), Hackett Publishing Company, Indianapolis-Cambridge, 1994.
- Augustinus, *İtirafı*, (Çev. Çiğdem Dürüşken), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2010.
- Augustinus, *Tanrı Şehri*, (Ed. Kadir Canatan), Eski Yeni Yayınları, Ankara, 2021.
- Brunschwig, Jacques, "Antik Stoacılık", (Çev. İsmail Yerguz), *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, (Ed. Philippe Raynaud-Stéphane Rials), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 79-84.
- Canning, Joseph, *A History of Medieval Political Thought 300-1450*, Routledge, London-New York, 2005.
- Cevizci, Ahmet, *Felsefenin Kısa Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul, 2013.
- Cevizci, Ahmet, *Ortaçağ Felsefesi*, Asa Yayınları, Bursa, 2001.
- de Libera, Alain, *Ortaçağ Felsefesi*, (Çev. Ayşe Meral), Litera Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- Duby, Georges, *Ortaçağ İnsanları ve Kültürü*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara, 1990.
- Gazzaniga, Jean-Luis ve Philippe Ségur, "Kilise", (Çev. İsmail Yerguz), *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, (Ed. Philippe Raynaud-Stéphane Rials), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 508-513.
- Gilson, Etienne, *Ortaçağda Felsefe 'Patristik Başlangıçtan XIV. Yüzyılın Sonlarına Kadar'*, (Çev. Ayşe Meral), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007.
- Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.
- Göze, Ayferi, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1995.
- Güçlü, Abdülbâki vd., *Felsefe Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2003.
- Hançerlioğlu, Orhan, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000.
- Heater, Derek, *Yurttaşlığın Kısa Tarihi*, (Çev. Meral Delikara Üst), İmge Kitabevi, Ankara, 2007.
- Honderich, Ted (Ed.), *The Oxford Companion to Philosophy*, Oxford University Press, Oxford-New York, 1995.
- Howatson, M. C. (Ed.), *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, (Çev. Faruk Ersöz), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2015.
- Jeauneau, Edouard, *Ortaçağ Felsefesi*, (Çev. Betül Çotuksöken), İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.
- Le Goff, Jacques, *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, (Çev. Hanife Güven-Uğur Güven), Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2015.
- Le Goff, Jacques, *Ortaçağda Entelektüeller*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ayrıntı Kitabevi, İstanbul, 2006.
- Loughlin, Martin, *Kamu Hukukunun Temelleri*, (Çev. Dilşad Çiğdem Sever- Kıvılcım Turanlı), Dipnot Yayınları, Ankara, 2017.
- Luscombe, David, *Medieval Thought*, Oxford University Press, Oxford-New York, 2004.
- Miller, David vd., *Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi, I. Cilt 'A-J'*, (Çev. Bülent Paker-Nevzat Kıracı), Ümit Yayıncılık, Ankara, 1994.
- Miller, David vd., *Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi, II. Cilt 'K-Z'*, (Çev. Bülent Paker-Nevzat Kıracı), Ümit Yayıncılık, Ankara, 1995.
- Quillet, Jeannine, "Aziz Augustinus ve Siyasal Augustinusçuluk", (Çev. Necmettin Kâmil Sevim), *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, (Ed. Philippe Raynaud-Stéphane Rials), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 110-126.
- Rickaby, Joseph, *Ortaçağ Felsefesi*, (Çev. Filiz Didem Çoban Sarı), Fol Yayınları, Ankara, 2021.
- Ruby, Christian, *Siyaset Felsefesine Giriş*, (Çev. Aziz Ufuk Kılıç), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
- Russell, Bertrand, *Batı Felsefesi Tarihi 'İlkçağ-Ortaçağ-Yeniçağ'*, (Çev. Muammer Sencer), Say Yayınları, İstanbul, 1983.
- Sabine, H. George, *Siyasal Düşünceler Tarihi I 'Eskiçağ-Ortaçağ'*, (Çev. Harun Rızatepe), Türk Siyasi İlimler Derneği Yayını, Sevinç Matbaası, Ankara, 1969.
- Şenel, Alâeddin, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Teori Yayınları, Ankara, 1986.
- Tannenbaum, Donald ve David Schultz, *Siyasî Düşünce Tarihi*, (Çev. Fatih Demirci), Adres Yayınları, Ankara, 2006.
- Thomson, David, *Siyasî Düşünce Tarihi*, (Ed. Serdar Taşçı), Metropol Yayınları, İstanbul, 2006.
- Wood, Ellen Meiksins, *Yurttaşlardan Lordlara 'Eskiçağdan Ortaçağa Batı Siyasî Düşüncesinin Tarihi'*, (Çev. Oya Köymen), Yordam Kitap, İstanbul, 2.

EXTENDED ABSTRACT

The Middle Ages is generally seen as a period in which the foundations of modern periods were laid in many ways. This period includes a time period in which today's intellectual and social presuppositions were formed on behalf of the history of religions, especially Christianity, as well as political philosophy and the history of political thoughts. At this point, the Middle Ages is an important time period in terms of providing us a time period in which Christianity, a religious teaching, was dominant intellectually, politically and culturally. The most important social and political influence that Christianity had in the intellectual context in Europe in the Early Middle Ages is the general acceptance that the theological, political, and cultural bundle of thought, which it formed under the influence of many understandings, has definitively replaced Greek philosophy.

It is the fact that Christianity, which emerged as a cultural and social phenomenon in the Early Middle Ages in the name of world history, was the main determinant of Europe, especially politically and intellectually, until the modern period. It does this through patristic philosophy, which is the basis for its doctrinal and institutional formation, and the Church fathers, who constitute its intellectual structuring. In this context, many Christian writers, thinkers, and theologians, who lived in the first few centuries following the birth of the Prophet Jesus, were called "Church fathers". In general, these are the people who gained the appreciation of the Roman-based "Church" that dominates Europe, which was formed theologically. These personalities have been the determining elements of the medieval philosophy that emerged in Europe. The tradition of thought formed by the views of these personalities is called "patristic philosophy". In the modern period and today, it is accepted that the first link of the political and social-based development of Christianity as an intellectual mentality is based on patristic philosophy. Especially with the 11th century, when patristic philosophy started to develop, Christianity became a dominant belief system with many different intellectual elements, newly formed clergy and Church organization in the geography dominated by the Roman Empire, especially in a significant part of Europe. In this period, Christians gave up their hopes from the current world, especially after the troublesome processes they experienced through the actions of Rome as a state policy, and started to show an anti-political tendency through the views of the Church fathers. However, this situation evolved into a different process when some Roman Emperors first accepted Christianity as an official religion, and then accepted this religion themselves and saw it as the official state religion.

The works and political and theological views of the church fathers and Augustine (354-430), who is considered the most important among them, have been the main determinants of the doctrines formed in the theological and political context until Thomas Aquinas (1225-1274). These views formed the basis of the powerful and decisive role of the heavenly power, which was accepted for the centuries in Christianity, against the worldly power.

In the study, the subject will be presented to the reader in a broad perspective through historical and theoretical interpretations, with the "indirect" and "one-to-one" citation method, which consists of the ideas to be put forward by "in-depth content analysis" as a social sciences method. In the study, while the opinions of the experts on the subject are discussed from the primary sources, an important part of the theological and political views of Augustine, which is discussed specifically in the text, is tried to be presented to the reader through his own works.

The general framework of the text is limited to the views of the "Patristic Philosophy" and the Church fathers, who had a significant influence on the political phenomenon and life in the Early Medieval European level and the Early Medieval time period, specifically in the early Christian thought tradition. In the context of these limitations, the emergence and development of "Scholastic philosophy", which developed later on, again depending on patristic philosophy, will not be included in this text.

The main purpose of this text is to go beyond a theological understanding in Early Medieval Europe and to understand the influence of "patristic philosophy", which is an important tradition of thought in determining Christianity in all aspects for hundreds of years, on political thought within the framework of the scientific method and the limitations of the study. In line with this purpose, it is specifically to present the theological and political views of Augustine, the most important representative of patristic philosophy, in detail.

In this study, patristic philosophy is used in a way that describes a wide range of people and groups that affect the formation of a political and social structure, rather than being the name of a definite school. This analysis is where scholastic thought began to dominate in Christianity, especially in Europe, where it continued to increase the effectiveness of the Christian thought through all theological facts and these facts. Here, in the text, what Patristic Philosophy is, then the development of this thought as a philosophical tradition and how it came to a decisive position in Europe in the political sense is revealed. Finally, the theological and political views of Augustine, who is accepted as the person who provides the grounding of this thought, are discussed in detail. The text is concluded with an "evaluation and conclusion" section, which is presented over the whole subject.